

Informator dla osób z niepełnosprawnością

2019

Państwowy Fundusz
Rehabilitacji Osób
Niepełnosprawnych

ZAKŁAD
UBEZPIECZEŃ
SPOŁECZNYCH

Spis treści

Wstęp	5
1. Renta z tytułu niezdolności do pracy	6
1.1. Warunki nabycia prawa do renty	7
1.2. Pojęcie niezdolności do pracy	7
1.3. Rodzaje renty z tytułu niezdolności do pracy	8
1.4. Brak prawa do emerytury – warunek przyznania renty	8
1.5. Staż uprawniający do renty	9
1.6. Powstanie i ustanie prawa do renty	11
1.7. Wysokość renty	11
1.8. Zawieszenie i zmniejszenie renty	12
1.9. Tryb postępowania o przyznanie renty	13
1.10. Wypłata renty	15
1.11. O czym osoby pobierające rentę powinny powiadomić ZUS	15
2. Renta socjalna	18
2.1. Komu przysługuje renta socjalna	19
2.2. Kiedy nie przysługuje renta socjalna	20
2.3. Wysokość renty	21
2.4. Zawieszenie prawa do renty	21
2.5. Postępowanie w sprawie przyznania renty	23
2.6. Sposób wypłaty renty	24
2.7. O czym osoby pobierające rentę powinny powiadomić ZUS	24
3. Orzecznictwo lekarskie w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych	26
3.1. Zasady orzekania o niezdolności do pracy	27
3.2. Badania, dokumentacja medyczna	28
3.2.1. Zwrot kosztów przejazdu osobom wezwanym na badanie	29
3.2.2. Środki odwoławcze	29
4. Działania Zakładu Ubezpieczeń Społecznych na rzecz osób z niepełnosprawnością	30
4.1. Katalog zadań	31
4.2. Rehabilitacja lecznicza	31
4.3. Obsługa klientów z niepełnosprawnością	32
4.4. Aktywizacja zawodowa osób z niepełnosprawnością	33
4.5. Upowszechnianie wiedzy dotyczącej praw osób z niepełnosprawnością	34
5. Uprawnienia pracownicze osób niepełnosprawnych	36
5.1. Dodatkowe uprawnienia	37
5.2. Czas pracy	37
5.3. Przerwy w pracy	38
5.4. Prawo do dodatkowego urlopu	38

5.5.	Turnus rehabilitacyjny	39
5.6.	Zwolnienie od pracy na badania	40
5.7.	Wydzielenie lub zorganizowanie stanowiska pracy	40
5.8.	Zatrudnienie u pracodawcy niezapewniającego warunków pracy chronionej (na otwartym rynku pracy)	41
5.9.	Racjonalne usprawnienia	41
6.	Dane adresowe oddziałów Zakładu Ubezpieczeń Społecznych ..	42
7.	Wsparcie osób niepełnosprawnych ze środków PFRON	46
7.1.	Pomoc ze środków PFRON	47
7.2.	Przegląd zadań realizowanych przez PFRON	48
7.3.	Dofinansowanie uczestnictwa osób niepełnosprawnych i ich opiekunów w turnusach rehabilitacyjnych	50
7.3.1.	Rodzaj pomocy	50
7.3.2.	Warunki uzyskania dofinansowania	51
7.3.3.	Procedura	53
7.4.	Dofinansowanie zaopatrzenia w sprzęt rehabilitacyjny, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze	54
7.4.1.	Rodzaj pomocy	54
7.4.2.	Warunki uzyskania dofinansowania	55
7.4.3.	Procedura	55
7.5.	Dofinansowanie likwidacji barier architektonicznych, w komunikowaniu się i technicznych	56
7.5.1.	Rodzaj pomocy	56
7.5.2.	Warunki uzyskania dofinansowania	57
7.5.3.	Procedura	57
7.6.	Dofinansowanie w ramach programu „Aktywny samorząd”	58
7.6.1.	Rodzaj pomocy	58
7.6.2.	Warunki uczestnictwa w programie „Aktywny samorząd”	59
7.6.3.	Procedura	63
7.7.	Dofinansowanie usług tłumacza języka migowego lub tłumacza-przewodnika	64
7.7.1.	Rodzaj pomocy	64
7.7.2.	Warunki uzyskania dofinansowania	64
7.7.3.	Procedura	64
7.8.	Dofinansowanie szkoleń z zakresu języka migowego	65
7.8.1.	Rodzaj pomocy	65
7.8.2.	Warunki uzyskania dofinansowania	65
7.9.	Dofinansowanie różnego typu projektów na rzecz osób niepełnosprawnych i ich otoczenia realizowanych przez organizacje pozarządowe	66
7.9.1.	Rodzaj pomocy	66
7.9.2.	Warunki uzyskania dofinansowania	68
7.9.3.	Procedura	68

7.10.	Dofinansowanie kosztów tworzenia i działania warsztatów terapii zajęciowej	69
7.10.1.	Rodzaj pomocy	69
7.10.2.	Warunki uzyskania dofinansowania	70
7.10.3.	Procedura	70
7.11.	Program „Zajęcia klubowe w WTZ”	71
7.11.1.	Rodzaj pomocy	71
7.11.2.	Warunki uzyskania dofinansowania	72
7.11.3.	Procedura	72
7.12.	Pilotażowy program „Rehabilitacja 25 plus”	72
7.12.1.	Rodzaje pomocy	73
7.12.2.	Warunki uzyskania wsparcia	74
7.12.3.	Procedura	75
7.13.	Refundacja kosztów wydawania certyfikatów przez podmioty uprawnione do szkolenia psów asystujących	76
7.13.1.	Rodzaj pomocy	76
7.13.2.	Warunki uzyskania refundacji	76
7.13.3.	Procedura	76
7.14.	Program „Partnerstwo dla osób z niepełnosprawnościami”	77
7.14.1.	Rodzaj pomocy	77
7.14.2.	Warunki uczestnictwa w programie	77
7.14.3.	Procedura	77
7.15.	Dofinansowanie w ramach „Programu wyrównywania różnic między regionami III”	78
7.15.1.	Rodzaj pomocy	78
7.15.2.	Warunki uzyskania dofinansowania	79
7.15.3.	Procedura	80
7.16.	Refundacja składek na ubezpieczenia społeczne dla osób niepełnosprawnych prowadzących działalność gospodarczą	81
7.16.1.	Rodzaj pomocy	81
7.16.2.	Warunki uzyskania refundacji	81
7.16.3.	Procedura	82
7.17.	Dotacja przyznawana osobie niepełnosprawnej na podjęcie działalności gospodarczej, rolniczej albo na wniesienie wkładu do spółdzielni socjalnej	82
7.17.1.	Rodzaj pomocy	82
7.17.2.	Warunki uzyskania dotacji	83
7.17.3.	Procedura	84
7.18.	Dofinansowanie oprocentowania kredytu bankowego zaciągniętego na kontynuowanie działalności gospodarczej albo prowadzenie własnego lub dzierżawionego gospodarstwa rolnego	85
7.18.1.	Rodzaj pomocy	85
7.18.2.	Warunki uzyskania dofinansowania	85
7.18.3.	Procedura	85

7.19.	Dofinansowanie wynagrodzeń zatrudnionych osób niepełnosprawnych (otwarty i chroniony rynek pracy)	86
7.19.1.	Rodzaj pomocy	86
7.19.2.	Warunki uzyskania dofinansowania	86
7.19.3.	Procedura	87
7.20.	Zwrot pracodawcom kosztów przystosowania tworzonych lub istniejących stanowisk pracy do potrzeb osób niepełnosprawnych	88
7.20.1.	Rodzaj pomocy	88
7.20.2.	Warunki uzyskania zwrotu kosztów	89
7.20.3.	Procedura	89
7.21.	Zwrot pracodawcom kosztów wyposażenia stanowisk pracy	90
7.21.1.	Rodzaj pomocy	90
7.21.2.	Warunki uzyskania zwrotu kosztów	91
7.21.3.	Procedura	91
7.22.	Zwrot miesięcznych kosztów zatrudnienia pracowników pomagających pracownikowi niepełnosprawnemu w pracy oraz szkolenia pracowników pomagających	92
7.22.1.	Rodzaj pomocy	92
7.22.2.	Procedura	93
7.23.	Wsparcie dla spółdzielni socjalnych	93
7.24.	Refundacja pracodawcy kosztów szkolenia pracowników niepełnosprawnych	94
7.24.1.	Rodzaj pomocy	94
7.24.2.	Warunki uzyskania refundacji	94
7.24.3.	Procedura	94
7.25.	Dodatkowa pomoc dla zakładów pracy chronionej	95
7.25.1.	Rodzaj pomocy	95
7.25.2.	Warunki uzyskania pomocy	95
7.25.3.	Procedura	95
7.26.	Dofinansowanie kosztów tworzenia i działania zakładów aktywności zawodowej	96
7.26.1.	Rodzaj pomocy	96
7.26.2.	Warunki uzyskania dofinansowania	98
7.26.3.	Procedura	98

8. Dane adresowe PFRON 100

Wstęp

Informator powstał z inicjatywy Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (ZUS) przy współpracy Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON).

Zebrano w nim najważniejsze informacje przydatne osobom z niepełnosprawnością, dotyczące m.in. zasad przyznawania rent, orzecznictwa lekarskiego, rehabilitacji leczniczej prowadzonej przez ZUS oraz uprawnień pracowniczych.

W *Informatorze* wyjaśniono także, na jaką pomoc z PFRON mogą liczyć osoby niepełnosprawne oraz pracodawcy zatrudniający takich pracowników. Omówiono również zasady ubiegania się o tego rodzaju wsparcie, warunki jego udzielenia i niezbędne dokumenty.

Mamy nadzieję, że publikacja będzie praktycznym przewodnikiem dla wszystkich osób zainteresowanych poruszoną w niej problematyką.

1. Renta z tytułu niezdolności do pracy

1.1. Warunki nabycia prawa do renty

Prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy przysługuje osobie, która spełnia łącznie następujące warunki:

- jest niezdolna do pracy,
- nie ma ustalonego prawa do emerytury z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (FUS) lub nie spełnia warunków do jej uzyskania,
- ma wymagany – odpowiednio do wieku, w którym powstała niezdolność do pracy – okres składkowy i nieskładkowy (patrz: s. 9),
- niezdolność do pracy powstała w okresach składkowych lub nieskładkowych, określonych ustawą z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych¹, albo nie później niż w ciągu 18 miesięcy od ustania tych okresów (patrz: s. 9).

Od obowiązku spełnienia dwóch ostatnich warunków są wyjątki omówione na s. 10.

1.2. Pojęcie niezdolności do pracy

Niezdolną do pracy jest osoba, która utraciła zdolność do pracy zarobkowej z powodu naruszenia sprawności organizmu i nie rokuje odzyskania tej zdolności po przekwalifikowaniu.

Niezdolność do pracy może być częściowa albo całkowita.

- **Częściowo niezdolną do pracy** jest osoba, która utraciła w znacznym stopniu zdolność do pracy zgodnej z poziomem posiadanych kwalifikacji.
- **Całkowicie niezdolną do pracy** jest osoba, która utraciła zdolność do wykonywania jakiejkolwiek pracy.

Stwierdzenie naruszenia sprawności organizmu w stopniu powodującym konieczność stałej lub długotrwałej opieki i pomocy innej osoby w zaspokajaniu podstawowych potrzeb życiowych stanowi podstawę do orzeczenia **niezdolności do samodzielnej egzystencji**.

Niezdolność do pracy jest orzekana maksymalnie na 5 lat. Jeżeli jednak według wiedzy medycznej nie ma rokowań, że dana osoba odzyska

¹ Dz.U. z 2018 r. poz. 1270, z późn. zm.

zdolność do pracy przed upływem tego okresu, niezdolność do pracy może być orzeczona na dłuższy czas.

WAŻNE

Postępowanie w sprawie orzeczenia niezdolności do pracy jest dwuinstancyjne. W I instancji orzeka lekarz orzecznik ZUS, natomiast w II instancji – komisja lekarska ZUS. Osoba zainteresowana może wnieść sprzeciw od orzeczenia lekarza orzecznika do komisji lekarskiej ZUS w terminie 14 dni od dnia, w którym otrzymała orzeczenie.

Prezes ZUS w terminie 14 dni od dnia, w którym lekarz orzecznik wydał orzeczenie, może zgłosić zarzut wadliwości orzeczenia i przekazać sprawę do rozpatrzenia przez komisję lekarską.

1.3. Rodzaje renty z tytułu niezdolności do pracy

Renta z tytułu niezdolności do pracy może być przyznana na stałe lub na określony czas.

- **Renta stała** przysługuje osobie, której niezdolność do pracy została uznana przez lekarza orzecznika ZUS lub komisję lekarską ZUS za trwałą.
- **Renta okresowa** przysługuje osobie, której niezdolność do pracy została uznana przez lekarza orzecznika ZUS lub komisję lekarską ZUS za mającą charakter czasowy.

Renta okresowa przysługuje przez okres wskazany w decyzji ZUS.

Nie ogranicza to uprawnień osoby niezdolnej do pracy do zgłoszenia wniosku o przeprowadzenie ponownego badania w celu zmiany stopnia niezdolności do pracy.

1.4. Brak prawa do emerytury – warunek przyznania renty

Od 1 grudnia 2017 r. prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy przysługuje tylko takiej osobie, która nie ma ustalonego prawa do emerytury z FUS lub nie spełnia warunków do jej uzyskania.

Emeryturą z FUS jest:

- emerytura powszechna, przyznana po ukończeniu 60 lat przez kobietę lub 65 lat przez mężczyznę (na wniosek lub z urzędu),
- emerytura w wieku niższym niż powszechny wiek emerytalny (np. emerytura częściowa, emerytura górnicza, emerytura nauczycielska czy też wcześniejsza emerytura dla matek opiekujących się dziećmi).

Emeryturą z FUS **nie jest** emerytura pomostowa ani nauczycielskie świadczenie kompensacyjne.

1.5. Staż uprawniający do renty

Okres składkowy i nieskładkowy wymagany do przyznania renty z tytułu niezdolności do pracy, czyli staż, uzależniony jest od wieku, w którym powstała niezdolność do pracy. Wynosi od 1 roku – jeżeli niezdolność do pracy powstała przed ukończeniem 20 lat – do 5 lat – gdy niezdolność do pracy powstała w wieku powyżej 30 lat.

Okresy składkowe to m.in. okresy zatrudnienia (np. na podstawie umowy o pracę) albo samodzielnego opłacania składek na ubezpieczenia społeczne (np. od prowadzonej działalności gospodarczej).

Okresy nieskładkowe to okresy braku aktywności zawodowej i przerwy w opłacaniu składek na ubezpieczenia, które uwzględnia się przy ustalaniu prawa do renty (np. okres studiów lub pobierania zasiłku chorobowego czy świadczenia rehabilitacyjnego).

Staż wymagany do przyznania renty

Okresy składkowe i nieskładkowe	Powstanie niezdolności do pracy
1 rok	przed ukończeniem 20 lat
2 lata	w wieku od 20 do 22 lat
3 lata	w wieku od 22 do 25 lat
4 lata	w wieku od 25 do 30 lat
5 lat	w wieku powyżej 30 lat

WAŻNE

Warunek posiadania określonego stażu nie jest wymagany od ubezpieczonego, którego niezdolność do pracy powstała wskutek wypadku w drodze do pracy lub z pracy.

Osoby, które stały się niezdolne do pracy po ukończeniu 30 lat, muszą spełniać dodatkowy warunek – wymagany 5-letni okres składkowy i nieskładkowy musi przypadać w ostatnim dziesięcioleciu przed dniem zgłoszenia wniosku o rentę lub dniem powstania niezdolności do pracy. Od tej zasady jest jednak wyjątek. Dotyczy on osób całkowicie niezdolnych do pracy, które udowodniły okres składkowy wynoszący dla kobiet co najmniej 25 lat, a dla mężczyzn co najmniej 30 lat. Takie osoby otrzymają rentę bez względu na to, czy posiadają 5-letni okres składkowy i nieskładkowy w ciągu ostatniego dziesięciolecia. Przy ustalaniu co najmniej 25-letniego albo 30-letniego stażu uwzględnia się wyłącznie okresy składkowe.

Warunek wymaganego (ze względu na wiek) okresu składkowego i nieskładkowego uważa się za spełniony, mimo że dana osoba tego okresu nie ma, jeśli została ona zgłoszona do ubezpieczenia w jednym z poniższych przypadków:

- przed ukończeniem 18 lat,
- w ciągu 6 miesięcy po ukończeniu nauki w szkole ponadpodstawowej, ponadgimnazjalnej lub w szkole wyższej oraz do dnia powstania niezdolności do pracy miała – bez przerwy lub z przerwami nieprzekraczającymi 6 miesięcy – okresy składkowe i nieskładkowe.

Warunkiem nabycia prawa do renty jest również powstanie niezdolności do pracy w wymienionym w przepisach okresie składkowym lub nieskładkowym (m.in. ubezpieczenia, pobierania zasiłku macierzyńskiego, wynagrodzenia za czas niezdolności do pracy, zasiłku chorobowego czy opiekuńczego) albo nie później niż w ciągu 18 miesięcy od zakończenia wymienionych okresów składkowych lub nieskładkowych.

WAŻNE

Warunek powstania niezdolności do pracy we wskazanych okresach nie jest wymagany w przypadku orzeczenia całkowitej niezdolności do pracy i udowodnienia okresu składkowego i nieskładkowego wynoszącego dla kobiet co najmniej 20 lat, a dla mężczyzn co najmniej 25 lat.

1.6. Powstanie i ustanie prawa do renty

Prawo do renty powstaje z dniem spełnienia wszystkich wymaganych warunków, nie wcześniej jednak niż od miesiąca, w którym zgłoszono wniosek o to świadczenie.

W przypadku pobierania zasiłku chorobowego, wynagrodzenia za czas niezdolności do pracy lub świadczenia rehabilitacyjnego prawo do renty można nabyć dopiero z dniem zaprzestania pobierania tego zasiłku, wynagrodzenia za czas niezdolności do pracy lub świadczenia rehabilitacyjnego.

Prawo do renty ustaje:

- gdy ustanie którykolwiek z warunków wymaganych do jej uzyskania, np. gdy ustąpi niezdolność do pracy,
 - z upływem okresu, na jaki została ona przyznana,
 - z dniem, od którego została przyznana (z urzędu lub na wniosek) emerytura z FUS,
 - ze śmiercią osoby uprawnionej.
-

Prawo do renty, które ustało z powodu ustąpienia niezdolności do pracy, jest przywracane wyłącznie wtedy, gdy dana osoba ponownie stanie się niezdolna do pracy w ciągu 18 miesięcy od ustania prawa do renty.

Jeżeli dana osoba ma prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy, a ZUS ustali jej prawo do emerytury z FUS, to prawo do renty ustanie w związku z przyznaniem emerytury. W takiej sytuacji ZUS nie może przywrócić prawa do renty.

1.7. Wysokość renty

Wysokość renty z tytułu niezdolności do pracy zależy od:

- wymiaru udowodnionych okresów składkowych i nieskładkowych,
- wysokości zarobków wskazanych do obliczenia podstawy wymiaru renty,
- kwoty bazowej obowiązującej w dniu nabycia prawa do renty,
- stopnia orzeczonej niezdolności do pracy.

Jeżeli podstawy wymiaru renty (przeciętnej podstawy wymiaru składek) nie można ustalić, ZUS przyznaje rentę z tytułu niezdolności do pracy w wysokości najniższego świadczenia.

Od 1 marca 2019 r. najniższa renta z tytułu całkowitej niezdolności do pracy wynosi 1100 zł, a najniższa renta z tytułu częściowej niezdolności do pracy – 825 zł. Aktualną wysokość renty z tytułu niezdolności do pracy można sprawdzić na stronie www.zus.pl w zakładce [Baza wiedzy] > [Składki, wskaźniki, odsetki] > [Wskaźniki].

1.8. Zawieszenie i zmniejszenie renty

Prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy jest zawieszane albo świadczenie to jest zmniejszane, jeśli rencista osiąga dodatkowy przychód z działalności, od której obowiązkowe są składki na ubezpieczenia społeczne. Chodzi m.in. o przychody:

- ze stosunku pracy,
- z umowy zlecenia, umowy o świadczenie usług albo współpracy przy wykonywaniu tych umów,
- z umowy o dzieło zawartej z własnym pracodawcą albo z innym podmiotem, ale na rzecz własnego pracodawcy,
- z pozarolniczej działalności lub współpracy przy jej wykonywaniu,
- z tytułu służby,
- z zasiłków: chorobowego, macierzyńskiego, opiekuńczego i wyrównawczego, ze świadczenia rehabilitacyjnego i wyrównawczego, dodatku wyrównawczego, a także wynagrodzenia za czas niezdolności do pracy.

Za przychód dla prowadzących pozarolniczą działalność uważa się przychód stanowiący podstawę wymiaru składek na ubezpieczenia społeczne.

Na zawieszenie prawa do renty i zmniejszenie jej wysokości nie wpływa przychód osiągnięty z umowy nieobjętej obowiązkiem ubezpieczeń społecznych (np. z umowy o dzieło, która nie dotyczy pracy na rzecz pracodawcy rencisty i która nie została zawarta z pracodawcą rencisty).

Na zawieszenie albo zmniejszenie prawa do renty wpływa również przychód z działalności wykonywanej za granicą.

Jeżeli rencista osiąga przychód:

- nieprzekraczający 70% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia za kwartał kalendarzowy, ogłaszanego przez prezesa GUS – renta wypłacana jest w pełnej wysokości,
- przekraczający 70% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia, nie wyższy jednak niż 130% tego wynagrodzenia – renta jest odpowiednio zmniejszana,
- przekraczający 130% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia – wypłata renty zostaje zawieszona.

Rencista jest zobowiązany zawiadomić ZUS o podjęciu działalności podlegającej obowiązkowi ubezpieczenia społecznego i o wysokości osiąganego z tego tytułu przychodu.

WAŻNE

Limity zarobkowe, których przekroczenie powoduje zawieszenie albo zmniejszenie renty, można znaleźć na stronie www.zus.pl.

1.9. Tryb postępowania o przyznanie renty

Aby otrzymać rentę, osoba zainteresowana (lub jej pełnomocnik, czyli osoba upoważniona) musi złożyć wniosek. Może skorzystać z formularza ERN.

Wniosek można złożyć bezpośrednio w jednostce Zakładu Ubezpieczeń Społecznych właściwej ze względu na miejsce zamieszkania wnioskodawcy (na piśmie lub ustnie do protokołu). Jeśli wniosek zostanie złożony w innej jednostce ZUS, przekaże go ona do właściwej. Wniosek można też złożyć za pośrednictwem poczty, firmy kurierskiej lub płatnika składek (np. pracodawcy) albo w polskim urzędzie konsularnym.

Wniosek można też złożyć elektronicznie przez Platformę Usług Elektronicznych ZUS (PUE ZUS). Jest to możliwe w przypadku posiadania podpisu elektronicznego (kwalifikowanego podpisu elektronicznego lub profilu zaufanego elektronicznej Platformy Usług Administracji Publicznej).

Do wniosku o przyznanie renty należy dołączyć:

- zaświadczenie o stanie zdrowia (formularz OL-9) wypełnione przez lekarza prowadzącego leczenie osoby ubiegającej się o świadczenie,
 - wywiad zawodowy (formularz OL-10) – wypełniony przez płatnika składek, jeżeli osoba występująca o rentę jest zatrudniona,
 - informację o okresach składkowych i nieskładkowych (druk ERP-6) lub formularz unijny E 207 PL w przypadku osób posiadających okresy ubezpieczenia zarówno w Polsce, jak i w innych państwach członkowskich UE lub EFTA,
 - dokumenty potwierdzające okresy składkowe i nieskładkowe (np. świadectwa pracy, legitymacje ubezpieczeniowe),
 - zaświadczenie pracodawcy o zatrudnieniu i wynagrodzeniu (można skorzystać z przygotowanego przez ZUS wzoru zaświadczenia ERP-7), legitymację ubezpieczeniową zawierającą odpowiednie wpisy bądź inny dokument, na podstawie którego można ustalić wysokość wynagrodzenia, dochodu, przychodu lub uposażenia,
 - kartę wypadku w drodze do pracy lub z pracy, jeśli zgłaszany jest wniosek o rentę z tytułu niezdolności do pracy spowodowanej wypadkiem w drodze do pracy lub z pracy.
-

WAŻNE

Druki wniosku o rentę z tytułu niezdolności do pracy (ERN) są dostępne w każdej jednostce ZUS i na stronie www.zus.pl.

Wniosek o rentę może być wycofany przez wnioskodawcę, jednak nie później niż do dnia uprawomocnienia się decyzji w sprawie renty (czyli w ciągu miesiąca od doręczenia decyzji). Prośba o wycofanie wniosku jest skuteczna tylko wówczas, gdy została złożona na piśmie lub ustnie do protokołu w ZUS.

Przyznanie prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy następuje w formie decyzji oddziału ZUS właściwego ze względu na miejsce zamieszkania osoby ubiegającej się o świadczenie. ZUS ma obowiązek

wydać decyzję w sprawie renty w ciągu 30 dni od daty wyjaśnienia ostatniej okoliczności niezbędnej do jej wydania.

Od decyzji ZUS przysługuje odwołanie – za pośrednictwem oddziału ZUS, który ją wydał – do sądu okręgowego: sądu pracy i ubezpieczeń społecznych. Odwołanie składa się na piśmie lub ustnie do protokołu w ZUS w terminie miesiąca od doręczenia decyzji. Postępowanie odwoławcze przed sądem okręgowym jest wolne od opłat.

1.10 Wypłata renty

Rentę z tytułu niezdolności do pracy wypłaca się za poszczególne miesiące kalendarzowe w dniu ustalonym w decyzji ZUS jako termin płatności świadczenia.

Renta może być przekazywana osobie uprawnionej pocztą albo – na wniosek tej osoby – na jej rachunek w banku lub w spółdzielczej kasie oszczędnościowo-kredytowej.

Osobie uprawnionej mieszkającej za granicą renta może być wypłacana na jej rachunek bankowy w Polsce lub do rąk wskazanej osoby mieszkającej w Polsce.

1.11. O czym osoby pobierające rentę powinny powiadomić ZUS

Osoba pobierająca rentę z tytułu niezdolności do pracy musi powiadomić oddział ZUS, który wypłaca jej świadczenie, o:

- podjęciu pracy zarobkowej oraz o wysokości przychodu z tego tytułu (więcej o tym obowiązku na stronie www.zus.pl),
- kwocie przychodu osiągniętego w roku kalendarzowym – w terminie do końca lutego następnego roku (aby sprawdzić, jakie rozliczenie jest

korzystniejsze – roczne czy miesięczne – należy podać przychody osiągnięte w poszczególnych miesiącach roku),

- zgłoszeniu wniosku o emeryturę lub rentę do innego organu rentowego,
- zmianie miejsca zamieszkania, numeru rachunku w banku lub spółdzielczej kasie oszczędnościowo-kredytowej,
- okolicznościach wpływających na prawo do świadczeń, np. o pobycie w zakładzie opiekuńczo-leczniczym lub pielęgnacyjno-opiekuńczym przez okres dłuższy niż 2 tygodnie w miesiącu.

2. Renta socjalna

2.1. Komu przysługuje renta socjalna

Renta socjalna jest przyznawana i wypłacana przez właściwą jednostkę Zakładu Ubezpieczeń Społecznych na podstawie ustawy z dnia 27 czerwca 2003 r. o rencie socjalnej². Rentę socjalną mogą także wypłacać inne organy emerytalno-rentowe, np. Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego (KRUS).

Renta socjalna przysługuje osobie, która jest:

- pełnoletnia
- oraz
- całkowicie niezdolna do pracy z powodu naruszenia sprawności organizmu, które powstało:
 - przed ukończeniem 18 roku życia,
 - w trakcie nauki w szkole lub w szkole wyższej – przed ukończeniem 25 roku życia,
 - w trakcie kształcenia w szkole doktorskiej, studiów doktoranckich lub aspirantury naukowej.

Osobą pełnoletnią jest osoba, która ukończyła 18 lat. Za osobę pełnoletnią uważa się również kobietę, która nie osiągnęła jeszcze 18 roku życia, ale zawarła związek małżeński po ukończeniu 16 lat.

Całkowitą niezdolność do pracy i przewidywany okres jej trwania ustala lekarz orzecznik ZUS lub komisja lekarska ZUS. Za całkowicie niezdolną do pracy uważa się osobę, która utraciła zdolność do wykonywania jakiegokolwiek pracy. Przy ocenie prawa do renty jest istotne, aby całkowita niezdolność do pracy była skutkiem naruszenia sprawności organizmu powstałego w jednym z wymienionych wyżej okresów.

WAŻNE

Renta może być przyznana na stałe – jeżeli całkowita niezdolność do pracy jest trwała – lub na wskazany okres – jeśli całkowita niezdolność do pracy jest okresowa.

Niezdolność do pracy orzeka się na maksymalnie 5 lat. Niezdolność do pracy może być orzeczona na okres dłuższy niż 5 lat, jeżeli według wiedzy

² Dz.U. z 2018 r. poz. 1340, z późn. zm.

medycznej nie ma rokowań, że dana osoba odzyska zdolność do pracy przed upływem tego czasu.

Przyznanie i pobieranie renty socjalnej nie jest uzależnione od przebywania na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Renta przysługuje m.in. osobom posiadającym obywatelstwo polskie, które przebywają czasowo za granicą (np. w celu nauki, u rodziny).

2.2. Kiedy nie przysługuje renta socjalna

Renta socjalna nie przysługuje osobie, która:

- ma ustalone prawo do emerytury, uposażenia w stanie spoczynku, renty z tytułu niezdolności do pracy, renty inwalidzkiej, renty strukturalnej, świadczenia przedemerytalnego, zasiłku przedemerytalnego lub nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego,
- pobiera świadczenia o charakterze rentowym z instytucji zagranicznych,
- jest tymczasowo aresztowana albo odbywa karę pozbawienia wolności (z wyłączeniem osób odbywających karę pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego),
- ma ustalone prawo do renty rodzinnej (części renty) przez jednostkę ZUS lub przez inny organ emerytalno-rentowy (np. KRUS) w wysokości przekraczającej 200% kwoty najniższej renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy (aktualną kwotę można sprawdzić na stronie www.zus.pl),
- jest właścicielem lub posiadaczem (samoistnym albo zależnym) nieruchomości rolnej, w rozumieniu Kodeksu cywilnego³, o powierzchni użytków rolnych przekraczającej 5 ha przeliczeniowych lub – jako współwłaściciel – ma udział w takiej nieruchomości, który przekracza 5 ha przeliczeniowych.

ZUS może wypłacić 50% kwoty renty socjalnej osobie tymczasowo aresztowanej lub odbywającej karę pozbawienia wolności samotnie gospodarującej, nieposiadającej innego przychodu i niemającej prawa do renty rodzinnej, która:

- jest właścicielem lokalu mieszkalnego (domu jednorodzinnego),
- ma spółdzielcze prawo do lokalu,

³ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. (Dz.U. z 2018 r. poz. 1025, z późn. zm.).

- jest najemcą lokalu mieszkalnego wchodzącego w skład mieszkaniowego zasobu gminy czy innych jednostek samorządu terytorialnego albo stanowiącego własność Skarbu Państwa lub państwowych osób prawnych, oraz zobowiąże się pisemnie, że z kwoty tej będzie opłacała czynsz lub inne należności za lokal mieszkalny (dom jednorodzinny), a także potwierdzi, że w lokalu (domu jednorodzinnym) nie przebywają inne osoby.

2.3. Wysokość renty

Renta socjalna wynosi 100% kwoty najniższej renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy.

Od 1 marca 2019 r. renta socjalna wynosi 1100 zł.

Gdy osoba ubiegająca się o rentę socjalną jest jednocześnie uprawniona do renty rodzinnej, której wysokość nie przekracza 200% kwoty najniższej renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy, przysługuje jej prawo do obydwu tych świadczeń. **Łączna wysokość renty rodzinnej i renty socjalnej nie może przekraczać 200% kwoty najniższej renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy (od 1 marca 2019 r. jest to 2200 zł).**

Gdy łączna wysokość tych dwóch świadczeń przekracza 200% najniższej renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy, obniżana jest wysokość renty socjalnej. Kwota obniżonej renty socjalnej nie może być jednak niższa niż 10% kwoty najniższej renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy (od 1 marca 2019 r. jest to 110 zł).

2.4. Zawieszenie prawa do renty

Prawo do renty socjalnej jest zawieszane, gdy osoba uprawniona osiągnęła przychód w łącznej kwocie przekraczającej 70% przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia za kwartał kalendarzowy, ostatnio ogłoszonego przez prezesa GUS dla celów emerytalnych. Aktualny limit zarobkowy można znaleźć na stronie internetowej www.zus.pl w zakładce [Baza wiedzy] > [Składki, wskaźniki, odsetki] > [Wskaźniki] > [Renta socjalna].

Prawo do renty socjalnej zawiesza się za miesiąc, w którym uzyskany został przychód przekraczający wspomniany limit. Chodzi o przychód:

- z tytułu działalności podlegającej obowiązkowi ubezpieczenia społecznego, np. z pracy wykonywanej w ramach stosunku pracy, pracy nakładczej, prowadzenia pozarolniczej działalności,
- zaliczony do źródeł przychodów podlegających opodatkowaniu na zasadach określonych w art. 27 ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych⁴, np. z tytułu wykonywania umowy zlecenia przez uczniów szkół ponadpodstawowych i studentów, którzy nie ukończyli 26 lat, honoraria z tytułu działalności artystycznej lub twórczej (od tych przychodów nie są odprowadzane składki na ubezpieczenia społeczne, jednak podlegają one opodatkowaniu podatkiem dochodowym od osób fizycznych),
- z tytułu umowy najmu, podnajmu, dzierżawy, poddzierżawy lub innych umów o podobnym charakterze, opodatkowanych na podstawie przepisów o zryczałtowanym podatku dochodowym od niektórych przychodów osiąganych przez osoby fizyczne,
- z tytułu pobranych zasiłków: chorobowego, macierzyńskiego i opiekuńczego oraz wynagrodzenia za czas niezdolności do pracy, a także świadczeń rehabilitacyjnego i wyrównawczego, zasiłku wyrównawczego oraz dodatku wyrównawczego.

Prawo do renty socjalnej jest zawieszane również w przypadku osiągnięcia przychodów za granicą.

WAŻNE

Osoba pobierająca rentę socjalną lub jej przedstawiciel ustawowy muszą niezwłocznie powiadomić organ wypłacający rentę o tym, że rencista osiągnął przychód w kwocie, która powoduje zawieszenie prawa do świadczenia. Należy przedstawić pisemne zaświadczenie albo oświadczenie określające kwotę przychodu. Składający oświadczenie jest zobowiązany do zawarcia w nim klauzuli: „Jestem świadomy odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywego oświadczenia”.

⁴ Dz.U. z 2018 r. poz. 1509, z późn. zm.

2.5. Postępowanie w sprawie przyznania renty

Renta socjalna jest przyznawana na wniosek osoby zainteresowanej lub jej przedstawiciela ustawowego. Wniosek może też złożyć inna osoba albo kierownik ośrodka pomocy społecznej, jeśli zgodzi się na to osoba ubiegająca się o rentę socjalną lub jej przedstawiciel ustawowy. Zgoda musi być wyrażona na piśmie lub ustnie do protokołu. Wniosek o rentę może zgłosić także opiekun faktyczny, np. pełnoletnie rodzeństwo – więcej o tym na stronie www.zus.pl.

Wniosek o rentę socjalną można złożyć bezpośrednio w jednostce terenowej Zakładu Ubezpieczeń Społecznych właściwej ze względu na miejsce zamieszkania lub pobytu wnioskodawcy (na piśmie lub ustnie do protokołu), w polskim urzędzie konsularnym albo wysłać pocztą lub kurierem. Jeżeli wniosek zostanie złożony w innej jednostce ZUS niż właściwa dla miejsca zamieszkania wnioskodawcy, wówczas jest ona zobowiązana do przekazania wniosku jednostce właściwej.

ZUS, po otrzymaniu wniosku osoby ubiegającej się o rentę socjalną, kieruje sprawę do lekarza orzecznika ZUS, aby wydał orzeczenie.

Od orzeczenia lekarza orzecznika ZUS przysługuje sprzeciw do komisji lekarskiej ZUS – w ciągu 14 dni od daty jego doręczenia. Prezes ZUS w terminie 14 dni od dnia wydania orzeczenia przez lekarza orzecznika może zgłosić zarzut wadliwości orzeczenia i przekazać sprawę do rozpatrzenia przez komisję lekarską.

Prawomocne orzeczenie lekarza orzecznika ZUS albo komisji lekarskiej ZUS stanowi podstawę do wydania decyzji w sprawie renty socjalnej.

WAŻNE

ZUS ma obowiązek wydać decyzję w sprawie renty socjalnej w ciągu 30 dni od daty wyjaśnienia ostatniej okoliczności w sprawie.

2.6. Sposób wypłaty renty

Rentę socjalną wypłaca się za miesiące kalendarzowe w dniu ustalonym w decyzji ZUS jako termin płatności.

Osoba uprawniona otrzymuje rentę za pośrednictwem doręczyciela albo, po złożeniu wniosku, na swój rachunek w banku lub w spółdzielczej kasie oszczędnościowo-kredytowej.

Opiekunowi prawnemu lub faktycznemu osoby uprawnionej do renty socjalnej świadczenie jest wypłacane za pośrednictwem doręczyciela. Opiekun prawny może też złożyć wniosek, by renta była przekazywana na jego rachunek w banku lub w spółdzielczej kasie oszczędnościowo-kredytowej.

2.7. O czym osoby pobierające rentę powinny powiadomić ZUS

Osoba pobierająca rentę socjalną (lub jej przedstawiciel ustawowy czy osoba sprawująca opiekę prawną albo faktyczną nad osobą uprawnioną do renty socjalnej) musi powiadomić jednostkę ZUS o wszelkich okolicznościach mających wpływ na prawo do tej renty i jej wysokość. Chodzi m.in. o:

- osiągnięcie dodatkowego przychodu w kwocie powodującej zawieszenie prawa do renty socjalnej,
- pobyt w areszcie tymczasowym lub odbywanie kary pozbawienia wolności,
- nabycie lub objęcie w posiadanie samoistne albo zależne nieruchomości rolnej o powierzchni użytków rolnych wyrażonej w ha przeliczeniowych,
- nabycie prawa do emerytury, renty z tytułu niezdolności do pracy lub renty rodzinnej – przyznanej przez ZUS lub inny organ emerytalno-rentowy, prawa do uposażenia w stanie spoczynku, prawa do

świadczenia przedemerytalnego, zasiłku przedemerytalnego,
nauczycielskiego świadczenia kompensacyjnego,

- pobieranie świadczenia rentowego z instytucji zagranicznej,
- wyjazd za granicę (renta socjalna nie przysługuje osobie, która mieszka i przebywa poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, z wyjątkiem pobytu czasowego za granicą),
- zmianę adresu zamieszkania, numeru rachunku w banku lub spółdzielczej kasie oszczędnościowo-kredytowej.

3. Orzecznictwo lekarskie w Zakładzie Ubezpieczeń Społecznych

3.1. Zasady orzekania o niezdolności do pracy

Do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych należy m.in. orzekanie w celu ustalania uprawnień do świadczeń z ubezpieczeń społecznych i innych świadczeń wypłacanych przez ZUS, do których prawo zależy od stwierdzenia niezdolności do pracy lub niezdolności do samodzielnej egzystencji. Chodzi np. o rentę z tytułu niezdolności do pracy czy rentę socjalną.

Orzeczenia wydają:

- lekarz orzecznik ZUS – w I instancji,
- komisja lekarska ZUS – w II instancji.

Postępowanie orzecznicze rozpoczyna się na wniosek osoby występującej o świadczenie, np. o rentę z tytułu niezdolności do pracy. Do wniosku – oprócz dokumentów uzasadniających prawo do świadczenia i jego wysokości – trzeba dołączyć:

- zaświadczenie o stanie zdrowia (formularz OL-9) wydane przez lekarza, pod którego opieką lekarską znajduje się osoba ubiegająca się o świadczenie, wystawione nie wcześniej niż na miesiąc przed datą złożenia wniosku,
- wywiad zawodowy (formularz OL-10) dotyczący charakteru i rodzaju pracy,
- dokumentację medyczną oraz inne dokumenty mające znaczenie dla wydania orzeczenia, kartę badania profilaktycznego, dokumentację rehabilitacji leczniczej lub zawodowej.

Lekarz orzecznik i komisja lekarska orzekają o niezdolności do pracy, jej stopniu, a także ustalają:

- datę powstania niezdolności do pracy,
- trwałość lub przewidywany okres niezdolności do pracy,
- związek przyczynowy śmierci lub niezdolności do pracy z określonymi okolicznościami,
- trwałość lub przewidywany okres niezdolności do samodzielnej egzystencji,
- celowość przekwalifikowania zawodowego.

WAŻNE

Niezdolność do pracy ocenia lekarz orzecznik lub komisja lekarska i wydaje orzeczenie.

Przy ocenie stopnia i przewidywanego okresu niezdolności do pracy oraz rokowań odzyskania zdolności do pracy przez daną osobę lekarz orzecznik i komisja lekarska uwzględniają:

- stopień naruszenia sprawności organizmu i możliwość przywrócenia niezbędnej sprawności w drodze leczenia i rehabilitacji,
- możliwość wykonywania dotychczasowej pracy lub podjęcia innej oraz celowość przekwalifikowania zawodowego (biorąc pod uwagę rodzaj i charakter dotychczas wykonywanej pracy, poziom wykształcenia, wiek i predyspozycje psychofizyczne).

3.2. Badania, dokumentacja medyczna

Lekarz orzecznik i komisja lekarska wydają orzeczenie na podstawie dokumentacji dołączonej do wniosku oraz po przeprowadzeniu bezpośredniego badania stanu zdrowia osoby, w stosunku do której ma być wydane orzeczenie. Jeżeli dokumentacja dołączona do wniosku jest wystarczająca do wydania orzeczenia, orzeczenie może być wydane bez badania bezpośredniego.

Przed wydaniem orzeczenia lekarz orzecznik i komisja lekarska mogą poprosić o uzupełnienie dokumentacji dołączonej do wniosku, w szczególności o opinie lekarza konsultanta lub psychologa albo o wyniki badań dodatkowych lub obserwacji szpitalnej. Lekarz konsultant i psycholog wydają opinie na podstawie bezpośredniego badania stanu zdrowia osoby ubiegającej się o świadczenie oraz analizy dokumentacji medycznej i zawodowej.

Oddział ZUS w wyznaczonym terminie kieruje osobą ubiegającą się o świadczenie na badanie przeprowadzane przez lekarza orzecznika, komisję lekarską, lekarza konsultanta, psychologa, na badania dodatkowe lub na obserwację szpitalną. Jeśli osoba skierowana na badanie nie stawia się na nie bez uzasadnionych przyczyn, zawiadamia się ją o nowym terminie badania. Dokonuje się tego listownie za zwrotnym poświadczeniem odbioru, informując o skutkach niestawiennictwa (tj. o odstąpieniu od postępowania).

WAŻNE

Jeżeli stan zdrowia, stwierdzony w zaświadczeniu lekarskim, uniemożliwia osobiste zgłoszenie się na badanie, może ono być przeprowadzone, za zgodą osoby ubiegającej się o świadczenie, w miejscu jej pobytu.

3.2.1. Zwrot kosztów przejazdu osobom wezwanym na badanie

Osobom skierowanym do osobistego stawienia się na badanie przez lekarza orzecznika, komisję lekarską lub konsultanta ZUS, na badania dodatkowe lub obserwację szpitalną przysługuje zwrot kosztów przejazdu. **ZUS zwraca koszty przejazdu na badanie z miejsca zamieszkania osoby badanej do miejsca wskazanego w wezwaniu i z powrotem, w kwocie odpowiadającej cenie biletu najtańszego środka komunikacji publicznej.**

3.2.2. Środki odwoławcze

Orzeczenie lekarza orzecznika nie jest ostateczne. Oznacza to, że przysługują od niego środki odwoławcze, czyli można wnieść sprzeciw lub może zostać zgłoszony zarzut wadliwości. Osoba, która je otrzymała, może wnieść od tego orzeczenia sprzeciw do komisji lekarskiej w ciągu **14 dni od daty jego otrzymania.**

Sprzeciw wnosi się za pośrednictwem jednostki organizacyjnej ZUS właściwej ze względu na miejsce zamieszkania osoby zainteresowanej. Komisja lekarska nie rozpatruje sprzeciwu wniesionego po terminie. W uzasadnionych przypadkach ZUS, na wniosek osoby zainteresowanej, może przywrócić termin na wniesienie sprzeciwu.

W terminie 14 dni od daty wydania orzeczenia przez lekarza orzecznika zarzut wadliwości orzeczenia może zgłosić prezes ZUS. Sprawa zostaje wówczas przekazana do rozpatrzenia przez komisję lekarską. O zgłoszeniu zarzutu wadliwości orzeczenia ZUS niezwłocznie zawiadamia osobę zainteresowaną.

Orzeczenie lekarza orzecznika, od którego nie wniesiono sprzeciwu lub co do którego nie zgłoszono zarzutu wadliwości, albo orzeczenie komisji lekarskiej stanowi dla ZUS podstawę do wydania decyzji w sprawie świadczeń, do których prawo uzależnione jest od stwierdzenia niezdolności do pracy oraz niezdolności do samodzielnej egzystencji.

Od decyzji ZUS przysługuje odwołanie do sądu, np. od decyzji w sprawie renty z tytułu niezdolności do pracy składa się odwołanie do sądu okręgowego – sądu pracy i ubezpieczeń społecznych (właściwego dla miejsca zamieszkania osoby odwołującej) – w ciągu miesiąca od dnia doręczenia decyzji. Odwołanie wnosi się za pośrednictwem jednostki ZUS, która wydała decyzję.

4. Działania Zakładu Ubezpieczeń Społecznych na rzecz osób z niepełnosprawnością

4.1. Katalog zadań

Z myślą o osobach z niepełnosprawnością Zakład Ubezpieczeń Społecznych:

- zapewnia najwyższą jakość obsługi klientów z niepełnosprawnością,
- usuwa bariery budowlane w obiektach ZUS,
- upowszechnia wiedzę dotyczącą praw osób z niepełnosprawnością,
- prowadzi rehabilitację leczniczą w ramach prewencji rentowej,
- podejmuje działania zwiększające zatrudnienie osób z niepełnosprawnością w ZUS,
- zachęca do odbywania staży zawodowych i praktyk studenckich w ZUS,
- dostosowuje stanowiska pracy do potrzeb pracowników z niepełnosprawnością.

4.2. Rehabilitacja lecznicza

Zakład Ubezpieczeń Społecznych realizuje program rehabilitacji leczniczej w ramach prewencji rentowej. Celem programu jest przywrócenie zdolności do pracy osobom, które w następstwie choroby, urazu lub wypadku są zagrożone długotrwałą niezdolnością do pracy lub są niezdolne do pracy, ale jednocześnie rokuje odzyskanie tej zdolności po odbyciu rehabilitacji leczniczej.

Rehabilitacja lecznicza prowadzona przez ZUS skierowana jest do osób:

- ubezpieczonych, zagrożonych całkowitą lub częściową niezdolnością do pracy,
- pobierających zasiłek chorobowy lub świadczenie rehabilitacyjne,
- pobierających rentę okresową z tytułu niezdolności do pracy.

Podstawą skierowania do ośrodka rehabilitacyjnego jest orzeczenie o potrzebie rehabilitacji, wydane przez lekarza orzecznika ZUS lub komisję lekarską ZUS. Orzeczenie może być wydane:

- na wniosek lekarza prowadzącego leczenie,
 - przy kontroli prawidłowości orzekania o czasowej niezdolności do pracy oraz wystawiania zaświadczeń lekarskich,
 - przy ustalaniu uprawnień do świadczenia rehabilitacyjnego,
 - podczas orzekania o niezdolności do pracy dla celów rentowych.
-

Rehabilitacja lecznicza w ramach prewencji rentowej prowadzona jest w systemie stacjonarnym lub ambulatoryjnym.

Rehabilitacja w systemie stacjonarnym jest prowadzona dla schorzeń:

- narządu ruchu,
- narządu ruchu po wypadku (wczesna rehabilitacja powypadkowa),
- układu krążenia,
- układu oddechowego,
- psychosomatycznych,
- onkologicznych – po leczeniu nowotworu gruczołu piersiowego,
- narządu głosu,

a w systemie ambulatoryjnym dla schorzeń narządu ruchu i układu krążenia, w tym monitorowanego telemedycznie.

Rehabilitacja lecznicza odbywa się na podstawie ustalonego indywidualnie programu uwzględniającego schorzenie podstawowe oraz choroby współistniejące i zawiera:

- kinezyterapię i fizykoterapię, czyli zabiegi z zakresu ciepłolecznictwa, krioterapii, magnetoterapii, elektroterapii, leczenia ultradźwiękami, laseroterapii i różne formy masażu,
- rehabilitację psychologiczną, w tym m.in. psychoedukację i treningi relaksacyjne,
- edukację zdrowotną.

Rehabilitacja lecznicza w ośrodku rehabilitacyjnym trwa 24 dni.

W uzasadnionych przypadkach okres ten może być skrócony lub wydłużony.

WAŻNE

ZUS ponosi całkowity koszt rehabilitacji leczniczej łącznie z kosztami zakwaterowania i wyżywienia oraz przejazdu z miejsca zamieszkania do ośrodka rehabilitacyjnego i z powrotem najtańszym środkiem komunikacji publicznej.

4.3. Obsługa klientów z niepełnosprawnością

Pracownicy ZUS są przygotowani do obsługi klientów z różnymi rodzajami niepełnosprawności. W każdej jednostce ZUS można skorzystać z usług tłumacza polskiego języka migowego (PJM), systemu językowo-

-migowego (SJM) i sposobów komunikowania się osób głuchoniewidomych (SKOGN). Dodatkowo osoby niesłyszące mogą w siedzibach oddziałów ZUS skorzystać z wideotłumaczenia w PJM. Więcej informacji o tych usługach można znaleźć na stronie www.zus.pl.

Większość jednostek ZUS jest przystosowana do obsługi osób z niepełnosprawnością. Sukcesywnie są prowadzone prace nad adaptacją kolejnych stanowisk. Aby były one dostępne dla naszych klientów i pracowników z niepełnosprawnością, podczas modernizacji obiektów usuwane są bariery budowlane w postaci schodów, progów, wąskich ciągów komunikacyjnych. Montowane są drzwi otwierane automatycznie, a także przystosowywane są toalety. Informacje o ułatwieniach lub ewentualnych utrudnieniach dla osób z niepełnosprawnością ruchu w każdej naszej jednostce są dostępne na stronie www.zus.pl, w zakładce [O ZUS] > [Kontakt] > [Ułatwienia dla osób z niepełnosprawnością ruchu w placówkach ZUS].

Bardzo przydatnym narzędziem w kontakcie z Zakładem Ubezpieczeń Społecznych, szczególnie dla osób z niepełnosprawnością, jest Platforma Usług Elektronicznych ZUS (PUE ZUS). Utworzenie bezpłatnego konta na PUE ZUS umożliwia dostęp do wielu informacji bez konieczności wychodzenia z domu, a także daje możliwość zdalnego umówienia wizyty w ZUS na dogodną godzinę. Warto przyrzeć się bliżej możliwościom, jakie daje Platforma Usług Elektronicznych ZUS, wchodząc na stronę www.zus.pl.

Wiele spraw można także załatwić telefonicznie (nr tel. 22 560 16 00), korzystając z usług konsultantów Centrum Obsługi Telefonicznej (COT).

4.4. Aktywizacja zawodowa osób z niepełnosprawnością

Wspierając aktywizację zawodową osób z niepełnosprawnością, Zakład Ubezpieczeń Społecznych:

- uczestniczy w targach i giełdach pracy dla osób z niepełnosprawnością, na których przedstawiane są aktualne oferty pracy,
- zamieszcza w ogłoszeniach o naborze na wolne stanowiska pracy adnotację zachęcającą osoby z niepełnosprawnością do składania aplikacji,

- umożliwia osobom z niepełnosprawnością zdobywanie doświadczenia zawodowego przez odbywanie praktyk studenckich i staży zawodowych w ZUS,
- stwarza pracownikom z niepełnosprawnością optymalne środowisko pracy, uwzględniające ich potrzeby.

4.5. Upowszechnianie wiedzy dotyczącej praw osób z niepełnosprawnością

Dla małych i średnich przedsiębiorstw Zakład Ubezpieczeń Społecznych prowadzi szkolenia, których tematem są:

- przyczyny i konsekwencje wypadków przy pracy i chorób zawodowych,
- ochrona prawna pracowników po wypadku przy pracy lub w przypadku choroby zawodowej i związane z tą ochroną obowiązki pracodawcy,
- możliwości i ograniczenia zawodowe osób z niepełnosprawnością,
- prawo a osoby z niepełnosprawnością,
- organizacja stanowiska pracy dla pracownika, który stał się osobą z niepełnosprawnością.

Ponadto ZUS upowszechnia różnego rodzaju materiały, broszury i ulotki z informacjami z zakresu jego bieżącej działalności dotyczącej osób z niepełnosprawnością.

Poprzez swoje oddziały terenowe ZUS współpracuje z lokalnymi organizacjami i instytucjami działającymi na rzecz osób z niepełnosprawnością, bierze udział w okolicznościowych imprezach, dniach otwartych, spotkaniach tematycznych. Uczestniczy też w wielu przedsięwzięciach, których celem jest upowszechnianie wiedzy o prawach i problemach osób z niepełnosprawnością.

Inicjatywą własną Zakładu Ubezpieczeń Społecznych są dni otwarte w ZUS dla osób z niepełnosprawnością, organizowane od 2007 r. we wszystkich oddziałach, przy współpracy Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, Stowarzyszenia Przyjaciół Integracji oraz lokalnych organizacji i instytucji. Celem tego przedsięwzięcia

jest zapewnienie kompleksowej, profesjonalnej informacji osobom z niepełnosprawnością, m.in. z zakresu ubezpieczeń społecznych, zatrudnienia i aktywizacji zawodowej, praw pracowniczych oraz rehabilitacji leczniczej, społecznej i zawodowej. Podczas dni otwartych można uzyskać informacje dotyczące świadczeń z ubezpieczeń społecznych, orzecznictwa lekarskiego, zapoznać się z aktualnymi ofertami pracy w ZUS, a także zdobyć informacje o planowanych projektach oraz możliwości otrzymania dofinansowania z PFRON.

5. Uprawnienia pracownicze osób niepełnosprawnych

5.1. Dodatkowe uprawnienia

Dodatkowe uprawnienia pracownicze osób niepełnosprawnych zostały uregulowane w rozdziale 4 ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych⁵, a także w rozporządzeniach wykonawczych do tej ustawy.

Omówione w tym rozdziale uprawnienia pracownicze przysługują osobie niepełnosprawnej od dnia, od którego została ona wliczona do stanu zatrudnienia osób niepełnosprawnych u danego pracodawcy. Osobę niepełnosprawną wlicza się do stanu zatrudnienia osób niepełnosprawnych od dnia przedstawienia pracodawcy orzeczenia potwierdzającego niepełnosprawność (gdy jest to pierwsze orzeczenie przedstawiane pracodawcy).

Gdy pracodawca otrzymuje kolejne orzeczenie potwierdzające niepełnosprawność, daną osobę wlicza się do stanu zatrudnienia osób niepełnosprawnych od dnia złożenia wniosku o wydanie orzeczenia (jeśli z orzeczenia wynika, że w tym okresie osoba ta była niepełnosprawna, a wniosek został złożony najpóźniej dzień po dniu, w którym upłynął termin ważności poprzedniego orzeczenia potwierdzającego niepełnosprawność). Jeśli natomiast wniosek o wydanie kolejnego orzeczenia został złożony po upływie terminu ważności poprzedniego orzeczenia potwierdzającego niepełnosprawność, osobę niepełnosprawną wlicza się do stanu zatrudnienia w okresie do 3 miesięcy poprzedzających dzień przedstawienia pracodawcy kolejnego orzeczenia, jeżeli z orzeczenia wynika, że w tym okresie osoba ta była niepełnosprawna.

5.2. Czas pracy

Zgodnie z obowiązującymi przepisami czas pracy osoby niepełnosprawnej nie może przekraczać 8 godzin na dobę i 40 godzin tygodniowo.

Natomiast osoby niepełnosprawne zaliczone do znacznego lub umiarkowanego stopnia niepełnosprawności mogą pracować **maksymalnie 7 godzin na dobę i 35 godzin tygodniowo.**

Osoba niepełnosprawna nie może być zatrudniana w porze nocnej i w godzinach nadliczbowych.

⁵ Dz.U. z 2018 r. poz. 511, z późn. zm.

Krótszy wymiar czasu pracy osoby zaliczonej do znacznego lub umiarkowanego stopnia niepełnosprawności nie powoduje obniżenia przysługującego jej wynagrodzenia. Osobie, która otrzymywała wynagrodzenie w stałej miesięcznej stawce i przedstawiła orzeczenie o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności, przysługuje wynagrodzenie w dotychczasowej wysokości. Natomiast pracownikowi przechodzącemu na skrócony wymiar czasu pracy, którego wysokość wynagrodzenia jest określona w stawce godzinowej (odpowiadającej osobistemu zaszeregowaniu lub zaszeregowaniu wykonywanej pracy), należy stawkę wynagrodzenia zasadniczego odpowiednio podwyższyć (w stosunku, w jakim pozostaje dotychczasowy wymiar jego czasu pracy do czasu skróconego).

WAŻNE

Wymienionych wyżej ograniczeń czasu pracy osób z niepełnosprawnością nie stosuje się:

- wobec osób zatrudnionych przy pilnowaniu oraz
- gdy wyrazi na to zgodę, na wniosek zatrudnionego, lekarz przeprowadzający badania profilaktyczne pracowników lub, w razie jego braku, lekarz sprawujący opiekę nad tą osobą.

5.3. Przerwy w pracy

Na podstawie art. 134 Kodeksu pracy wszystkim pracownikom, których dobowy wymiar czasu pracy wynosi co najmniej 6 godzin, przysługuje prawo do przerwy w pracy trwającej co najmniej 15 minut. Osobie niepełnosprawnej – bez względu na dobowy wymiar czasu pracy – przysługuje ponadto prawo do dodatkowej przerwy w pracy w wymiarze 15 minut na gimnastykę usprawniającą lub wypoczynek. Czas obu wymienionych wyżej przerw jest wliczany do czasu pracy.

5.4. Prawo do dodatkowego urlopu

Osobie z orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności przysługuje dodatkowy urlop wypoczynkowy w wymiarze 10 dni roboczych w roku kalendarzowym. Prawo do

pierwszego urlopu dodatkowego osoba ta nabywa po przepracowaniu jednego roku po uzyskaniu orzeczenia o jednym z tych stopni niepełnosprawności.

Urlop dodatkowy nie przysługuje natomiast osobie uprawnionej do urlopu wypoczynkowego w wymiarze przekraczającym 26 dni roboczych lub do urlopu dodatkowego – w wymiarze 10 dni – na podstawie odrębnych przepisów. Jeżeli osoba niepełnosprawna jest uprawniona, na podstawie odrębnych przepisów, do urlopu dodatkowego w wymiarze niższym niż 10 dni roboczych, zamiast tego urlopu przysługuje jej urlop dodatkowy z tytułu niepełnosprawności w wymiarze 10 dni.

5.5. Turnus rehabilitacyjny

Osoba ze znacznym lub umiarkowanym stopniem niepełnosprawności ma także prawo do zwolnienia od pracy w wymiarze do 21 dni roboczych w celu uczestniczenia w turnusie rehabilitacyjnym, nie częściej niż raz w roku.

Pracownik ubiegający się o udział w turnusie rehabilitacyjnym powinien uzyskać od lekarza sprawującego nad nim opiekę wniosek o skierowanie na taki turnus. We wniosku tym lekarz określa rodzaj turnusu oraz czas jego trwania. Pracownik powinien przedstawić skierowanie na turnus rehabilitacyjny w takim terminie, który umożliwi pracodawcy zapewnienie normalnego toku pracy w zakładzie pracy.

Podstawą wypłaty wynagrodzenia za czas zwolnienia od pracy w związku z pobytem na turnusie rehabilitacyjnym jest przedłożony pracodawcy dokument potwierdzający uczestnictwo w turnusie (najczęściej jest to faktura), wystawiony przez jego organizatora. Za czas omawianego zwolnienia od pracy pracownikom niepełnosprawnym przysługuje prawo do wynagrodzenia obliczonego tak jak ekwiwalent pieniężny za urlop wypoczynkowy.

W myśl ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób z niepełnosprawnością łączny wymiar urlopu dodatkowego i zwolnienia od pracy w celu uczestniczenia w turnusie rehabilitacyjnym nie może przekroczyć 21 dni roboczych w roku kalendarzowym.

5.6. Zwolnienie od pracy na badania

Pracownikowi niepełnosprawnemu z orzeczeniem o znacznym lub umiarkowanym stopniu niepełnosprawności przysługuje zwolnienie od pracy w celu:

- wykonania badań specjalistycznych,
 - poddania się zabiegom leczniczym lub usprawniającym,
 - uzyskania zaopatrzenia ortopedycznego lub jego naprawy,
- jeżeli czynności te nie mogą być wykonane poza godzinami pracy.

Za czas zwolnienia od pracy pracownik zachowuje prawo do wynagrodzenia obliczonego tak jak ekwiwalent pieniężny za urlop wypoczynkowy.

5.7. Wydzielenie lub zorganizowanie stanowiska pracy

Osobie zatrudnionej, która w wyniku wypadku przy pracy lub choroby zawodowej utraciła zdolność do pracy na dotychczasowym stanowisku, **pracodawca jest zobowiązany wydzielić lub zorganizować inne, odpowiednie stanowisko pracy z podstawowym zapleczem socjalnym**, nie później niż w ciągu 3 miesięcy od daty zgłoszenia przez tę osobę gotowości przystąpienia do pracy. Zgłoszenie gotowości przystąpienia do pracy powinno nastąpić w ciągu miesiąca od dnia uznania tej osoby za niepełnosprawną.

Jeżeli wyłączną przyczyną wypadku przy pracy było naruszenie przepisów w zakresie bezpieczeństwa i higieny pracy przez pracownika z jego winy lub w wyniku jego nietrzeźwości, pracodawca jest zwolniony z wymienionych wyżej obowiązków.

5.8. Zatrudnienie u pracodawcy niezapewniającego warunków pracy chronionej (na otwartym rynku pracy)

Orzeczenie znacznego albo umiarkowanego stopnia niepełnosprawności nie wyklucza możliwości zatrudnienia osoby niepełnosprawnej u pracodawcy niezapewniającego warunków pracy chronionej. Jest to możliwe pod warunkiem przystosowania przez tego pracodawcę stanowiska pracy do potrzeb osoby niepełnosprawnej lub w przypadku zatrudnienia w formie telepracy.

Kontrolę w zakresie przystosowania stanowiska pracy do potrzeb osoby niepełnosprawnej przeprowadza Państwowa Inspekcja Pracy.

5.9. Racjonalne usprawnienia

Pracodawca musi zapewnić niezbędne racjonalne usprawnienia dla osoby niepełnosprawnej:

- pozostającej z nim w stosunku pracy,
- uczestniczącej w procesie rekrutacji lub odbywającej szkolenie, staż, przygotowanie zawodowe albo praktyki zawodowe lub absolwenckie.

Niezbędne racjonalne usprawnienia polegają na przeprowadzeniu koniecznych w konkretnej sytuacji zmian lub dostosowań do szczególnych potrzeb (zgłoszonych pracodawcy) wynikających z niepełnosprawności danej osoby, o ile zrealizowanie takich zmian lub dostosowań nie skutkuje nałożeniem na pracodawcę nieproporcjonalnie wysokich obciążeń.

Obciążenia, o których mowa powyżej, nie są nieproporcjonalne, jeżeli są w wystarczającym stopniu rekompensowane ze środków publicznych.

Niedokonanie niezbędnych racjonalnych usprawnień uważa się za naruszenie zasady równego traktowania w zatrudnieniu (w rozumieniu art. 18^{3a} § 2–5 ustawy z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy⁶).

⁶ Dz.U. z 2018 r. poz. 108, z późn. zm.

6. Dane adresowe oddziałów Zakładu Ubezpieczeń Społecznych

Lp.	Oddział ZUS w:	Adres
1	Białymstoku	15-404 Białystok ul. Młynowa 29
2	Bielsku-Białej	43-300 Bielsko-Biała ul. Krasińskiego 34, 36 ul. Traugutta 2A
3	Biłgoraju	23-400 Biłgoraj ul. Kościuszki 103
4	Bydgoszczy	85-224 Bydgoszcz ul. Świętej Trójcy 33 (adres do korespondencji) 85-124 Bydgoszcz ul. Konopnickiej 18A
5	Chorzowie	41-500 Chorzów ul. Dąbrowskiego 45
6	Chrzanowie	32-500 Chrzanów ul. Oświęcimska 14
7	Częstochowie	42-218 Częstochowa ul. Dąbrowskiego 43/45
8	Elblągu	82-300 Elbląg ul. Teatralna 4
9	Gdańsku	80-748 Gdańsk ul. Chmielna 27/33
10	Gorzowie Wielkopolskim	66-400 Gorzów Wielkopolski ul. Sikorskiego 42
11	Jaśle	38-200 Jasło ul. Rynek 18B
12	Kielcach	25-510 Kielce ul. Piotrkowska 27 25-620 Kielce ul. Kolberga 2A
13	Koszalinie	75-950 Koszalin ul. Fałata 30
14	Krakowie	31-080 Kraków ul. Pędzichów 27
15	Legnicy	59-220 Legnica ul. Grabskiego 26
16	Lublinie	20-601 Lublin ul. Zana 36, 38C

Wszelkie informacje udzielane są za pośrednictwem Centrum Obsługi Telefonicznej ZUS

**(COT):
22 560 16 00**
z telefonów stacjonarnych i komórkowych
(koszt połączenia według umowy klienta z operatorem telekomunikacyjnym)

skype:
zus_centrum_obslugi_tel

e-mail:
cot@zus.pl

Lp.	Oddział ZUS w:	Adres	
17	Łodzi (I oddział)	90-431 Łódź ul. Zamenhofa 2	
18	Łodzi (II oddział)	98-220 Zduńska Wola ul. Kilińskiego 7/11	
19	Nowym Sączu	33-300 Nowy Sącz ul. Sienkiewicza 77	
20	Olsztynie	10-959 Olsztyn pl. Konsulatu Polskiego 4	
21	Opolu	45-701 Opole ul. Wrocławska 24	
22	Ostrowie Wielkopolskim	63-400 Ostrów Wielkopolski ul. Wysocka 1B	Wszelkie informacje udzielane są za pośrednictwem Centrum Obsługi Telefonicznej ZUS (COT): 22 560 16 00 z telefonów stacjonarnych i komórkowych <i>(koszt połączenia według umowy klienta z operatorem telekomunikacyjnym)</i>
23	Pile	64-920 Piła ul. Drygasa 7	
24	Płocku	09-402 Płock al. Jachowicza 1	
25	Poznaniu (I oddział)	60-908 Poznań ul. Dąbrowskiego 12	
26	Poznaniu (II oddział)	61-361 Poznań ul. Starołęcka 31	
27	Radomiu	26-600 Radom ul. Czachowskiego 21A	
28	Rybniku	44-200 Rybnik ul. Reymonta 2	skype: zus_centrum_obsługi_tel
29	Rzeszowie	35-075 Rzeszów al. Piłsudskiego 12	
30	Siedlcach	08-110 Siedlce ul. Browarna 12	e-mail: cot@zus.pl
31	Słupsku	76-200 Słupsk pl. Zwycięstwa 8	
32	Sosnowcu	41-200 Sosnowiec ul. Partyzantów 1	
33	Szczecinie	70-530 Szczecin ul. Matejki 22 (adres do korespondencji) 70-769 Szczecin ul. Citroëna 2	

Lp.	Oddział ZUS w:	Adres	
34	Tarnowie	33-100 Tarnów ul. Kościuszki 32	
35	Tomaszowie Mazowieckim	97-200 Tomaszów Mazowiecki ul. Mościckiego 40/42	Wszelkie informacje udzielane są za pośrednictwem Centrum Obsługi Telefonicznej ZUS (COT): 22 560 16 00 z telefonów stacjonarnych i komórkowych (koszt połączenia według umowy klienta z operatorem telekomunikacyjnym)
36	Toruniu	87-100 Toruń ul. Mickiewicza 33/39 ul. Mickiewicza 10/16	
37	Wałbrzychu	58-390 Wałbrzych ul. Kasztanowa 1	
38	Warszawie (I oddział)	00-917 Warszawa ul. Senatorska 6/8	skype: zus_centrum_obslugi_tel
39	Warszawie (II oddział)	03-829 Warszawa ul. Podskarbińska 25	
40	Warszawie (III oddział)	00-701 Warszawa ul. Czerniakowska 16	
41	Wrocławiu	50-930 Wrocław ul. Pretficza 11	e-mail: cot@zus.pl
42	Zabrzu	41-800 Zabrze ul. Szczęść Boże 18	
43	Zielonej Górze	65-426 Zielona Góra ul. Kupiecka 65	

7. Wsparcie osób niepełnosprawnych ze środków PFRON

7.1. Pomoc ze środków PFRON

Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) finansuje działania służące aktywizacji zawodowej oraz integracji społecznej osób niepełnosprawnych (rehabilitację zawodową i społeczną). Zobowiązuje go do tego ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych⁷.

Pomoc ze środków PFRON otrzymują:

- pracodawcy (w tym zakłady pracy chronionej i zakłady aktywności zawodowej),
- warsztaty terapii zajęciowej,
- organizacje pozarządowe,
- beneficjenci za pośrednictwem samorządów (wojewódzkich i powiatowych),
- instytucje,
- osoby indywidualne.

W *Informatorze* przedstawiono przede wszystkim zakres wsparcia skierowanego do indywidualnych osób niepełnosprawnych oraz pracodawców zatrudniających niepełnosprawnych pracowników.

-
- Środki PFRON są przeznaczane jedynie na **wsparcie osób niepełnosprawnych i osób z ich bezpośredniego otoczenia**.
 - W rozumieniu obowiązujących w Polsce przepisów **osoby niepełnosprawne** to osoby posiadające orzeczenie o niepełnosprawności lub stopniu niepełnosprawności. **Orzeczenie o niepełnosprawności** dotyczy dzieci i młodzieży do ukończenia 16. roku życia. W przypadku pozostałych osób orzeka się stopień niepełnosprawności – znaczny, umiarkowany lub lekki – w zależności od ich możliwości funkcjonalnych.
-

Orzeczenia o niezdolności do pracy i niezdolności do samodzielnej egzystencji wydawane przez Zakład Ubezpieczeń Społecznych traktowane są jak orzeczenia o stopniu niepełnosprawności według następującego klucza:

- orzeczenie o całkowitej niezdolności do pracy i niezdolności do samodzielnej egzystencji oraz orzeczenie o niezdolności do samodzielnej

⁷ Dz.U. z 2018 r. poz. 511.

egzystencji są traktowane na równi z orzeczeniem o znacznym stopniu niepełnosprawności,

- orzeczenie o całkowitej niezdolności do pracy jest traktowane na równi z orzeczeniem o umiarkowanym stopniu niepełnosprawności,
- orzeczenie o częściowej niezdolności do pracy oraz o celowości przekwalifikowania jest traktowane na równi z orzeczeniem o lekkim stopniu niepełnosprawności.

WAŻNE

Wszystkie opisane w tym rozdziale rodzaje pomocy można znaleźć na stronie www.pfron.org.pl i na stronie Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych www.niepelnosprawni.gov.pl w zakładce [Prawo].

Skróty użyte w *Informatorze* oznaczają:

- BON – Biuro Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych
 - NGO – organizacje pozarządowe
 - ORW – ośrodek rewalidacyjno-wychowawczy
 - OREW – ośrodek rehabilitacyjno-edukacyjno-wychowawczy
 - PCPR – powiatowe centrum pomocy rodzinie
 - PUP – powiatowy urząd pracy
 - SPdP – szkoła przysposabiająca do pracy
 - UE – Unia Europejska
 - WTZ – warsztaty terapii zajęciowej
 - ZAZ – zakład aktywności zawodowej
-

7.2. Przegląd zadań realizowanych przez PFRON

Wsparcie osób niepełnosprawnych w samodzielnym funkcjonowaniu (rehabilitacja społeczna)

Pomoc dla osób niepełnosprawnych:

- dofinansowanie uczestnictwa osób niepełnosprawnych i ich opiekunów w turnusach rehabilitacyjnych (podrozdział 7.3),
- dofinansowanie zaopatrzenia w sprzęt rehabilitacyjny, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze (podrozdział 7.4),

- dofinansowanie likwidacji barier architektonicznych, w komunikowaniu się i technicznych (podrozdział 7.5),
- dofinansowanie w ramach programu „Aktywny samorząd”, m.in. wsparcie w utrzymaniu wózka o napędzie elektrycznym, w zakupie protez, pomoc w uzyskaniu wyższego wykształcenia, w dostosowaniu samochodu (podrozdział 7.6),
- dofinansowanie usług tłumacza języka migowego lub tłumacza-przewodnika (podrozdział 7.7),
- dofinansowanie szkoleń tłumaczy języka migowego lub tłumaczy-przewodników (podrozdział 7.8).

Pomoc dla NGO i innych podmiotów:

- dofinansowanie różnego typu projektów na rzecz osób z niepełnosprawnością i ich otoczenia realizowanych przez organizacje pozarządowe – zlecanie zadań organizacjom pozarządowym i fundacjom w trybie art. 36 ustawy o rehabilitacji (podrozdział 7.9),
- dofinansowanie kosztów tworzenia i działania warsztatów terapii zajęciowej (podrozdział 7.10),
- refundacja kosztów wydawania certyfikatów przez podmioty uprawnione do szkolenia psów asystujących (podrozdział 7.13),
- program „Partnerstwo dla osób z niepełnosprawnościami” polegający na finansowaniu wkładów własnych organizacjom pozarządowym w projektach realizowanych ze środków Unii Europejskiej (podrozdział 7.14).

Pomoc dla powiatów, gmin, NGO:

- dofinansowanie w ramach „Programu wyrównywania różnic między regionami III”, m.in. likwidacja barier w urzędach, placówkach edukacyjnych lub środowiskowych domach samopomocy, tworzenie spółdzielni socjalnych osób prawnych (podrozdział 7.15).

Wsparcie zatrudnienia osób niepełnosprawnych (rehabilitacja zawodowa)

Pomoc dla osób niepełnosprawnych:

- refundacja składek na ubezpieczenia społeczne osobom z niepełnosprawnością prowadzącym działalność gospodarczą lub rolniczą, a także niepełnosprawnym rolnikom zobowiązanym do opłacania składek za niepełnosprawnego domownika (podrozdział 7.16),
- dotacja na podjęcie działalności gospodarczej, rolniczej albo na podjęcie działalności w formie spółdzielni socjalnej (podrozdział 7.17),
- dofinansowanie oprocentowania kredytu bankowego zaciągniętego na kontynuowanie działalności gospodarczej albo prowadzenie własnego lub dzierżawionego gospodarstwa rolnego (podrozdział 7.18).

Pomoc dla pracodawcy:

- dofinansowanie wynagrodzeń zatrudnionych osób niepełnosprawnych – otwarty i chroniony rynek pracy (podrozdział 7.19),
- zwrot pracodawcom kosztów przystosowania tworzonych lub istniejących stanowisk pracy do potrzeb osób z niepełnosprawnością (podrozdział 7.20),
- zwrot pracodawcom kosztów wyposażenia stanowisk pracy (podrozdział 7.21),
- zwrot miesięcznych kosztów zatrudnienia pracowników pomagających pracownikowi niepełnosprawnemu w pracy oraz szkolenia pracowników pomagających (podrozdział 7.22),
- wsparcie dla spółdzielni socjalnych (podrozdział 7.23),
- refundacja kosztów szkolenia pracowników niepełnosprawnych (podrozdział 7.24),
- dodatkowa pomoc dla zakładów pracy chronionej – m.in. zwrot kosztów budowy lub przebudowy związanej z modernizacją obiektów i pomieszczeń zakładu, kosztów transportowych i administracyjnych (podrozdział 7.25).

Pomoc dla NGO i innych podmiotów:

- zlecanie zadań z zakresu rehabilitacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych,
- dofinansowanie kosztów tworzenia i działania zakładów aktywności zawodowej (podrozdział 7.26).

7.3. Dofinansowanie uczestnictwa osób niepełnosprawnych i ich opiekunów w turnusach rehabilitacyjnych

7.3.1. Rodzaj pomocy

Turnus rehabilitacyjny jest zorganizowaną formą aktywnej rehabilitacji połączonej z elementami wypoczynku. Jej celem jest ogólna poprawa psychofizycznej sprawności oraz rozwijanie umiejętności społecznych

uczestników, m.in. przez nawiązywanie i poszerzanie kontaktów społecznych, rozwijanie zainteresowań, a także przez udział w innych zajęciach przewidzianych programem turnusu. Z tego powodu turnusy są rodzajem rehabilitacji społecznej.

Trzeba odróżnić turnus rehabilitacyjny od sanatorium – czyli rehabilitacji w zakładzie lecznictwa uzdrowiskowego lub szpitalu. Zasadnicza różnica dotyczy podstaw prawnych i instytucji odpowiadających za realizację zadania. **Rehabilitacja w warunkach sanatoryjnych odbywa się na zlecenie lekarza prowadzącego**, który wypełnia odpowiedni wniosek dotyczący rehabilitacji leczniczej. Rehabilitacja lecznicza jest świadczeniem medycznym, realizowanym w ramach powszechnego ubezpieczenia zdrowotnego. **Rehabilitacja w sanatorium nie jest dofinansowana ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych.** By wyjechać do sanatorium, nie jest wymagane orzeczenie o niepełnosprawności – świadczenie dotyczy wszystkich osób ubezpieczonych.

Turnus rehabilitacyjny może być prowadzony przez podmiot, który jest wpisany do rejestru organizatorów turnusów rehabilitacyjnych prowadzonego przez wojewodę. Dotyczy to także ośrodka, w którym turnus jest realizowany.

WAŻNE

Aktualne informacje o ośrodkach i organizatorach turnusów rehabilitacyjnych posiadających wpisy do rejestrów wojewodów są pod adresem: empatia.mpips.gov.pl. Na tej stronie jest też centralna baza danych utworzona z 16 wojewódzkich rejestrów ośrodków i 16 wojewódzkich rejestrów organizatorów.

7.3.2. Warunki uzyskania dofinansowania

Dofinansowanie przysługuje osobie niepełnosprawnej:

- posiadającej skierowanie na turnus od lekarza prowadzącego,
- spełniającej kryterium dochodowe, to znaczy osiągającej przeciętny miesięczny dochód (w rozumieniu przepisów o świadczeniach rodzinnych, podzielony przez liczbę osób we wspólnym gospodarstwie domowym, obliczany za kwartał poprzedzający miesiąc złożenia wniosku) nieprzekraczający kwoty:
 - 50% przeciętnego wynagrodzenia na osobę żyjącą we wspólnym gospodarstwie domowym,
 - 65% przeciętnego wynagrodzenia w przypadku osoby samotnej.

-
- Użyte w *Informatorze* pojęcie **przeciętne wynagrodzenie** oznacza przeciętne miesięczne wynagrodzenie w gospodarce narodowej w poprzednim kwartale od pierwszego dnia następnego miesiąca po ogłoszeniu przez Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego w formie komunikatu w „Monitorze Polskim”. Aktualną wysokość przeciętnego wynagrodzenia można znaleźć m.in. na stronie www.zus.pl, w zakładce [Baza wiedzy] > [Składki, wskaźniki, odsetki] > [Wskaźniki] > [Minimalne i przeciętne wynagrodzenie].
-

Dofinansowanie:

- przysługuje nie częściej niż raz w roku,
- przekazywane jest bezpośrednio na rachunek bankowy organizatora turnusu,
- nie może być wyższe od faktycznego kosztu uczestnictwa w turnusie osoby niepełnosprawnej lub pobytu jej opiekuna,
- przysługuje tylko, gdy osoba jedzie do ośrodka wpisanego do rejestru prowadzonego przez wojewodę (jeżeli korzysta z usług organizatora turnusów – to musi być on wpisany do rejestru organizatorów prowadzonego przez wojewodę).

WAŻNE

Dofinansowanie pobytu opiekuna przysługuje osobie ze znacznym lub umiarkowanym stopniem niepełnosprawności oraz osobie niepełnosprawnej do 16 lat.

Warunkiem otrzymania dofinansowania udziału opiekuna jest uzasadnienie we wniosku od lekarza konieczności jego pobytu. Opiekun musi mieć ukończone 18 lat (w przypadku członków najbliższej rodziny mieszkających wspólnie z osobą niepełnosprawną – 16 lat). Opiekun nie może być osobą niepełnosprawną wymagającą opieki.

Wysokość dofinansowania turnusów rehabilitacyjnych

Wysokość	Osoba uprawniona
30% przeciętnego wynagrodzenia	dla osoby ze znacznym stopniem niepełnosprawności lub osoby niepełnosprawnej w wieku do 16 roku życia lub osoby niepełnosprawnej w wieku 16–24 lata uczącej się i niepracującej – bez względu na stopień niepełnosprawności

Wysokość	Osoba uprawniona
27% przeciętnego wynagrodzenia	dla osoby z umiarkowanym stopniem niepełnosprawności
25% przeciętnego wynagrodzenia	dla osoby z lekkim stopniem niepełnosprawności
20% przeciętnego wynagrodzenia	dla opiekuna osoby niepełnosprawnej
20% przeciętnego wynagrodzenia	dla osoby niepełnosprawnej zatrudnionej w zakładzie pracy chronionej, niezależnie od posiadanego stopnia niepełnosprawności

Dofinansowanie jest zmniejszane o kwotę przekroczenia kryterium dochodowego.

WAŻNE

Jeśli osoba niepełnosprawna jest w szczególnie trudnej sytuacji życiowej, dofinansowanie dla niej lub dofinansowanie pobytu jej opiekuna na turnusie rehabilitacyjnym może być podwyższone do wysokości 40% przeciętnego wynagrodzenia. Podwyższenie dofinansowania pobytu opiekuna może nastąpić, jeżeli opiekun pozostaje we wspólnym gospodarstwie domowym z osobą niepełnosprawną lub osoba ta ponosi koszty uczestnictwa opiekuna w turnusie.

7.3.3. Procedura

Wniosek o dofinansowanie pobytu na turnusie należy złożyć do PCPR w miejscu zamieszkania. Do wniosku należy dołączyć:

- kopię aktualnego orzeczenia o niepełnosprawności,
- skierowanie od lekarza prowadzącego,
- oświadczenie o wysokości dochodu wraz z informacją o liczbie osób we wspólnym gospodarstwie domowym.

PCPR rozpatruje wniosek w ciągu 30 dni od złożenia kompletu dokumentów.

Osoba niepełnosprawna w ciągu 30 dni od otrzymania powiadomienia o przyznaniu dofinansowania (nie później jednak niż na 21 dni przed rozpoczęciem turnusu) informuje PCPR o wyborze organizatora i ośrodka.

Gdy wybrany turnus nie spełnia wymaganych przez organizatorów warunków, PCPR w ciągu 7 dni zawiadamia osobę niepełnosprawną o konieczności zmiany ośrodka lub organizatora. Jeśli ta osoba go nie zmieni, nie dostanie dofinansowania.

7.4. Dofinansowanie zaopatrzenia w sprzęt rehabilitacyjny, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze

7.4.1. Rodzaj pomocy

Celem dofinansowania jest pomoc finansowa przy zakupie:

- przedmiotów ortopedycznych (np. wózka) i środków pomocniczych (np. aparatów słuchowych), na które zlecenie wystawia odpowiedni lekarz, a ich cena jest wyższa od limitu dofinansowania określonego przez ministra zdrowia,
- sprzętu rehabilitacyjnego służącego do rehabilitacji w miejscu zamieszkania.

Przedmioty ortopedyczne to przyrządy niezbędne do samodzielnego funkcjonowania osoby niepełnosprawnej, np. protezy, kule, wózek inwalidzki, na które zlecenie wystawia lekarz.

Środki pomocnicze to przedmioty, które w znacznym stopniu ułatwiają funkcjonowanie osoby niepełnosprawnej w środowisku społecznym lub wręcz to umożliwiają, np. pomoce optyczne dla niedowidzących, aparaty słuchowe, cewniki. Zlecenie na określony rodzaj wyrobu wystawia lekarz.

Przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze są skatalogowane w załączniku do rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 29 maja 2017 r. w sprawie wykazu wyrobów medycznych wydawanych na zlecenie⁸. Określa on limity finansowania przez NFZ każdego wyrobu. Procentowe wskaźniki dofinansowań ze środków PFRON odnoszą się wprost do tych limitów.

Sprzęt rehabilitacyjny to urządzenia i sprzęty niezbędne do rehabilitacji w warunkach domowych, nieobjęte ubezpieczeniem zdrowotnym NFZ.

⁸ Dz.U. z 2017 r. poz. 1061, z późn. zm.

7.4.2. Warunki uzyskania dofinansowania

Dofinansowanie z PCPR do przedmiotów ortopedycznych i środków pomocniczych przysługuje osobie niepełnosprawnej:

- posiadającej zalecenie od lekarza prowadzącego,
- spełniającej kryterium dochodowe, to znaczy osiągającej przeciętny miesięczny dochód (w rozumieniu przepisów o świadczeniach rodzinnych, podzielony przez liczbę osób we wspólnym gospodarstwie domowym, obliczany za kwartał poprzedzający miesiąc złożenia wniosku) nieprzekraczający kwoty:
 - 50% przeciętnego wynagrodzenia na osobę we wspólnym gospodarstwie domowym,
 - 65% przeciętnego wynagrodzenia w przypadku osoby samotnej.

Dofinansowanie sprzętu rehabilitacyjnego przysługuje osobie spełniającej takie same kryteria dochodowe. Różnica polega na tym, że do wniosku o dofinansowanie sprzętu nie załącza ona zlecenia lekarza prowadzącego.

Dofinansowanie zakupu sprzętu rehabilitacyjnego wynosi do 80% jego kosztu, nie więcej jednak niż wysokość pięciokrotnego przeciętnego wynagrodzenia.

Dofinansowanie zakupu przedmiotów ortopedycznych i środków pomocniczych ze środków PFRON wynosi:

- **do 100% udziału własnego** w wyznaczonym przez NFZ limicie ceny, jeśli taki udział jest wymagany,
- **do 150% sumy kwoty limitu** wyznaczonego przez NFZ oraz wymaganego udziału własnego w zakupie tych przedmiotów, jeżeli cena zakupu jest wyższa niż ustalony limit.

7.4.3. Procedura

Wniosek o dofinansowanie zaopatrzenia w sprzęt rehabilitacyjny, przedmioty ortopedyczne i środki pomocnicze należy złożyć do PCPR w miejscu zamieszkania.

Do wniosku o dofinansowanie zakupu sprzętu rehabilitacyjnego należy dołączyć następujące dokumenty:

- kopię aktualnego orzeczenia o stopniu niepełnosprawności,
- zaświadczenie o wysokości dochodów,

- dokument potwierdzający przewidywany koszt zakupu sprzętu (np. specyfikacja cenowa),
- zaświadczenie od lekarza wskazującego zasadność korzystania z określonego sprzętu do rehabilitacji w warunkach domowych, jeśli wymaga go PCPR.

Natomiast przy wniosku o dofinansowanie zakupu przedmiotów ortopedycznych i środków pomocniczych załączniki są następujące:

- kopia aktualnego orzeczenia o stopniu niepełnosprawności,
- kopia zlecenia lekarskiego na sprzęt potwierdzona przez NFZ (zgoda na objęcie dofinansowaniem),
- zaświadczenie o wysokości dochodów,
- faktura zakupu lub inny dokument poświadczający zakup z wyodrębnionym udziałem własnym i udziałem NFZ.

7.5. Dofinansowanie likwidacji barier architektonicznych, w komunikowaniu się i technicznych

7.5.1. Rodzaj pomocy

Wsparcie polega na dofinansowaniu likwidacji barier uniemożliwiających osobom niepełnosprawnym samodzielne funkcjonowanie:

- **architektonicznych**, czyli wszelkich utrudnień występujących w budynku i w jego najbliższej okolicy, które ze względu na rozwiązania techniczne, konstrukcyjne lub warunki użytkowania uniemożliwiają lub utrudniają swobodę ruchu osobom z niepełnosprawnością,
- **w komunikowaniu się**, czyli ograniczeń uniemożliwiających lub utrudniających osobie z niepełnosprawnością swobodne porozumiewanie się lub przekazywanie informacji,
- **technicznych**, czyli przeszkód wynikających z braku zastosowania lub niedostosowania przedmiotów lub urządzeń odpowiednich do rodzaju niepełnosprawności.

7.5.2. Warunki uzyskania dofinansowania

Dofinansowanie likwidacji barier architektonicznych przysługuje osobie niepełnosprawnej mającej trudności w poruszaniu się.

Dofinansowanie likwidacji barier w komunikowaniu się i technicznych przysługuje osobie niepełnosprawnej, jeżeli jest to uzasadnione potrzebami wynikającymi z niepełnosprawności.

Wysokość dofinansowania wynosi do 95% kosztów, nie więcej jednak niż piętnastokrotność przeciętnego wynagrodzenia. Pozostałe 5% pokrywa wnioskodawca (minimalny udział własny).

WAŻNE

- Zasadniczo dofinansowanie likwidacji barier w komunikowaniu się i technicznych może być udzielone raz na 3 lata.
- Dofinansowanie likwidacji barier architektonicznych, w komunikowaniu się i technicznych przysługuje oddzielnie na każdy rodzaj zadania.

7.5.3. Procedura

Wniosek o dofinansowanie likwidacji barier należy złożyć do PCPR w miejscu zamieszkania. Do wniosku należy dołączyć kopię orzeczenia.

WAŻNE

W przypadku likwidacji barier architektonicznych, jeśli wnioskodawca nie jest właścicielem nieruchomości, niezbędna jest zgoda właściciela lokalu na wykonanie prac budowlanych lub remontowych służących usunięciu tych barier.

Jeżeli przedmiotem dofinansowania jest np. budowa podjazdu do budynku mieszkalnego lub dobudowa windy, należy, w zależności od kwestii własności budynku lub ziemi:

- wystąpić do wydziału architektury urzędu gminy lub dzielnicy o wydanie decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu,

- przedstawić zgodę właściciela gruntu na budowę podjazdu (gdy właścicielem jest gmina, należy uzyskać dzierżawę tego terenu),
- po uzyskaniu pozytywnej decyzji złożyć w tym samym urzędzie projekt architektoniczno-budowlany podjazdu,
- uzyskać pozwolenie na budowę.

WAŻNE

PCPR nie zwraca kosztów poniesionych przed złożeniem i zawarciem umowy o dofinansowanie ze środków PFRON.

7.6. Dofinansowanie w ramach programu „Aktywny samorząd”

7.6.1. Rodzaj pomocy

Program „Aktywny samorząd” jest skierowany przede wszystkim do indywidualnych osób niepełnosprawnych (moduł III programu dotyczy samorządów i organizacji pozarządowych).

Jego celem głównym jest wyeliminowanie lub zmniejszenie barier ograniczających uczestnictwo osób niepełnosprawnych w życiu społecznym i zawodowym oraz w dostępie do edukacji.

WAŻNE!

Adresatami programu są osoby z orzeczoną stopniem niepełnosprawności oraz dzieci i młodzież z orzeczoną niepełnosprawnością. Każdy z modułów i obszarów programu ma szczegółowo określoną grupę adresatów.

7.6.2. Warunki uczestnictwa w programie „Aktywny samorząd”

Moduł I – likwidacja barier utrudniających aktywizację społeczną i zawodową

Obszar A – likwidacja bariery transportowej

Zadanie 1 – pomoc w zakupie i montażu oprzyrządowania do posiadanego samochodu

Adresatem pomocy jest osoba z niepełnosprawnościami, która posiada znaczny lub umiarkowany stopień niepełnosprawności (osoba do 16 roku życia – orzeczenie o niepełnosprawności) oraz dysfunkcję narządu ruchu. W przypadku osób w wieku emerytalnym wymagane jest zatrudnienie.

Zadanie 2 – pomoc w uzyskaniu prawa jazdy

Adresatem pomocy jest osoba z niepełnosprawnościami, w wieku aktywności zawodowej, która posiada znaczny lub umiarkowany stopień niepełnosprawności oraz dysfunkcję narządu ruchu.

Zadanie 3 – pomoc w uzyskaniu prawa jazdy

Adresatem pomocy jest osoba z niepełnosprawnościami, w wieku aktywności zawodowej, która posiada znaczny lub umiarkowany stopień niepełnosprawności oraz dysfunkcję słuchu w stopniu wymagającym korzystania z usług tłumacza języka migowego.

Zadanie 4 – pomoc w zakupie i montażu oprzyrządowania do posiadanego samochodu

Adresatem pomocy jest osoba z niepełnosprawnościami, która posiada znaczny lub umiarkowany stopień niepełnosprawności oraz dysfunkcję słuchu. W przypadku osób w wieku emerytalnym wymagane jest zatrudnienie.

Obszar B – likwidacja barier w dostępie do uczestniczenia w społeczeństwie informacyjnym

Zadanie 1 – pomoc w zakupie sprzętu elektronicznego lub jego elementów oraz oprogramowania

Adresatem pomocy jest osoba z niepełnosprawnościami, która posiada znaczny stopień niepełnosprawności (osoba do 16 roku życia – orzeczenie o niepełnosprawności) oraz dysfunkcję obu kończyn górnych lub narządu wzroku. W przypadku osób w wieku emerytalnym wymagane jest zatrudnienie.

Zadanie 2 – dofinansowanie szkoleń w zakresie obsługi nabytego w ramach programu sprzętu elektronicznego i oprogramowania

Adresatem pomocy jest osoba z niepełnosprawnościami, która uzyskała pomoc w obszarze B.

Zadanie 3 – pomoc w zakupie sprzętu elektronicznego lub jego elementów oraz oprogramowania

Adresatem pomocy jest osoba z niepełnosprawnościami, która posiada umiarkowany stopień niepełnosprawności oraz dysfunkcję narządu wzroku. W przypadku osób w wieku emerytalnym wymagane jest zatrudnienie.

Zadanie 4 – pomoc w zakupie sprzętu elektronicznego lub jego elementów oraz oprogramowania

Adresatem pomocy jest osoba z niepełnosprawnościami, która posiada znaczny lub umiarkowany stopień niepełnosprawności (osoba do 16 roku życia – orzeczenie o niepełnosprawności) oraz dysfunkcję narządu słuchu i trudności w komunikowaniu się za pomocą mowy. W przypadku osób w wieku emerytalnym wymagane jest zatrudnienie.

Zadanie 5 – pomoc w utrzymaniu sprawności technicznej posiadanego sprzętu elektronicznego

Adresatem pomocy jest osoba z niepełnosprawnościami, której udzielono pomocy w zadaniu 1 lub 4, posiadająca znaczny stopień niepełnosprawności (osoba do 16 roku życia – orzeczenie o niepełnosprawności).

Obszar C – likwidacja barier w poruszaniu się

Zadanie 1 – pomoc w zakupie wózka inwalidzkiego o napędzie elektrycznym – obecnie nierealizowane.

Zadanie 2 – pomoc w utrzymaniu sprawności technicznej posiadanego skutera lub wózka inwalidzkiego o napędzie elektrycznym.

Adresatem pomocy jest osoba z niepełnosprawnościami, która posiada znaczny stopień niepełnosprawności (osoba do 16 roku życia – orzeczenie o niepełnosprawności) i jest użytkownikiem skutera lub wózka inwalidzkiego o napędzie elektrycznym.

Zadanie 3 – pomoc w zakupie protezy kończyny, w której zastosowano nowoczesne rozwiązania techniczne

Adresatem pomocy jest osoba z niepełnosprawnościami, w wieku aktywności zawodowej lub emerytalnym – jeśli jest zatrudniona, po amputacji kończyny i wobec której został orzeczony stopień

niepełnosprawności, a ekspert PFRON potwierdził stabilność procesu chorobowego oraz rokowania uzyskania zdolności do pracy w wyniku wsparcia udzielonego w programie.

Zadanie 4 – pomoc w utrzymaniu sprawności technicznej posiadanej protezy kończyny, w której zastosowano nowoczesne rozwiązania techniczne

Adresatem pomocy jest osoba z niepełnosprawnościami, w wieku aktywności zawodowej lub emerytalnym – jeśli jest zatrudniona, po amputacji kończyny i wobec której został orzeczonny stopień niepełnosprawności, a ekspert PFRON potwierdził stabilność procesu chorobowego oraz rokowania uzyskania zdolności do pracy w wyniku wsparcia udzielonego w programie.

Zadanie 5 – pomoc w zakupie skutera inwalidzkiego o napędzie elektrycznym lub oprzyrządowania elektrycznego do wózka ręcznego

Adresatem pomocy jest osoba z niepełnosprawnościami, która posiada znaczny stopień niepełnosprawności (osoba do 16 roku życia – orzeczenie o niepełnosprawności) oraz dysfunkcję narządu ruchu powodującą problemy w samodzielnym przemieszczaniu się, a lekarz specjalista wyraził zgodę na użytkowanie przedmiotu dofinansowania. W przypadku osób w wieku emerytalnym wymagane jest zatrudnienie.

Obszar D – pomoc w utrzymaniu aktywności zawodowej przez zapewnienie opieki dla osoby zależnej

Wsparcie dotyczy dziecka przebywającego w żłobku lub przedszkolu albo pod inną tego typu opieką (dziennego opiekuna, niani lub w ramach klubu dziecięcego, punktu przedszkolnego, zespołu wychowania przedszkolnego, oddziału przedszkolnego w szkole).

Adresatem pomocy jest osoba z niepełnosprawnościami, w wieku aktywności zawodowej, która posiada znaczny lub umiarkowany stopień niepełnosprawności, jest aktywna zawodowo i pełni rolę opiekuna prawnego dziecka. Przez aktywność zawodową należy rozumieć zatrudnienie lub rejestrację w urzędzie pracy jako osoba bezrobotna albo jako osoba poszukująca pracy i niepozostająca w zatrudnieniu.

Moduł II – pomoc w uzyskaniu wykształcenia na poziomie wyższym

Adresatami pomocy są osoby posiadające znaczny lub umiarkowany stopień niepełnosprawności, uczące się w szkole wyższej, szkole policealnej, kolegium lub które mają otwarty przewód doktorski poza studiami doktoranckimi.

Kwota dofinansowania kosztów nauki, dotyczących semestru/ półrocza objętego dofinansowaniem, wynosi w przypadku:

- **dotatku na pokrycie kosztów kształcenia** – do 1000 zł,
- **dotatku na uiszczenie opłaty za przeprowadzenie przewodu doktorskiego** – do 4000 zł,
- **opłaty za naukę (czesne)** – równowartość kosztów czesnego w ramach jednej, aktualnie realizowanej formy kształcenia na poziomie wyższym (na jednym kierunku) – niezależnie od daty poniesienia kosztów przez wnioskodawcę. Dofinansowanie powyżej kwoty 3000 zł jest możliwe wyłącznie w przypadku, gdy wysokość przeciętnego miesięcznego dochodu w gospodarstwie domowym wnioskodawcy nie przekracza kwoty 764 zł (netto) na osobę.

Jeśli wnioskodawca pobiera naukę w ramach dwóch lub więcej kierunków studiów, kwota dofinansowania opłaty za naukę (czesne) może być zwiększona o równowartość połowy kosztów czesnego na kolejnym kierunku nauki, przy czym dofinansowanie powyżej 1500 zł jest możliwe wyłącznie w przypadku, gdy wysokość przeciętnego miesięcznego dochodu wnioskodawcy nie przekracza kwoty 764 zł (netto) na osobę.

Dodatek na pokrycie kosztów kształcenia może być zwiększony

nie więcej niż o:

- 700 zł – w sytuacjach, które określi realizator programu;
- 500 zł – w przypadku gdy wnioskodawca ponosi koszty z tytułu pobierania nauki poza miejscem zamieszkania;
- 300 zł – w przypadku gdy wnioskodawca posiada Kartę Dużej Rodziny;
- 300 zł – w przypadku gdy wnioskodawca pobiera naukę jednocześnie na dwóch (lub więcej) kierunkach studiów;
- 200 zł – w przypadku gdy wnioskodawca studiuje w przyspieszonym trybie;
- 300 zł – w przypadku gdy wnioskodawcą jest osoba poszkodowana w 2017 lub w 2018 roku w wyniku działania żywiołu lub innych zdarzeń losowych;
- 300 zł – w przypadku gdy wnioskodawca korzysta z usług tłumacza języka migowego.

WAŻNE!

Pomoc w Module II w formie dodatku na pokrycie kosztów kształcenia ma charakter progresywny i motywacyjny, a jego wysokość jest uzależniona od poziomu edukacji (studenci wyższych lat studiów otrzymują wyższe dofinansowanie).

Do 31 stycznia każdego roku realizacji programu Zarząd PFRON zatwierdza dokument wyznaczający kierunki działań programu oraz warunki brzegowe obowiązujące realizatorów programu w danym roku. Dokument ten może w szczególności określać moduły, obszary i zadania, które będą realizowane w danym roku. Prosimy o sprawdzenie informacji na ten temat na stronie www.pfron.org.pl w zakładce [O Funduszu] > [Programy i zadania PFRON] > [Programy realizowane obecnie] > [Aktywny Samorząd] > [Komunikaty dotyczące programu] > [Kierunki działań oraz warunki brzegowe obowiązujące realizatorów pilotażowego programu „Aktywny samorząd” w 2019 roku].

7.6.3. Procedura

Wniosek o dofinansowanie należy złożyć do PCPR w miejscu zamieszkania wnioskodawcy. Termin rozpoczęcia przyjmowania wniosków o dofinansowanie ustala samorząd powiatowy.

Termin zakończenia przyjmowania wniosków:

- dla modułu I – 31 sierpnia,
- dla modułu II – 10 października dla wniosków o dofinansowanie w ramach roku szkolnego/akademickiego 2019/2020.

Realizator programu ma prawo podjęcia decyzji o przywróceniu wnioskodawcy określonego terminu (np. terminu złożenia wniosku lub dokumentów rozliczeniowych).

WAŻNE

Środki finansowe PFRON są przeznaczane jedynie na wsparcie osób z niepełnosprawnościami lub osób z ich bezpośredniego otoczenia. W rozumieniu obowiązujących w Polsce przepisów osoby niepełnosprawne to osoby legitymujące się orzeczeniem o niepełnosprawności lub stopniu niepełnosprawności.

7.7. Dofinansowanie usług tłumacza języka migowego lub tłumacza-przewodnika

7.7.1. Rodzaj pomocy

Celem wsparcia jest dofinansowanie usług tłumacza języka migowego lub tłumacza-przewodnika dla osób z niepełnosprawnością wymagających tego rodzaju pomocy w porozumiewaniu się z otoczeniem.

Wysokość dofinansowania usług tłumacza języka migowego lub tłumacza-przewodnika nie może być wyższa niż 2% przeciętnego wynagrodzenia za godzinę ich świadczenia.

7.7.2. Warunki uzyskania dofinansowania

Dofinansowanie przysługuje osobie z niepełnosprawnością doświadczającej stale lub okresowo trudności w komunikowaniu się wynikających z rodzaju niepełnosprawności.

Tłumacz języka migowego służy pomocą osobom głuchym posługującym się polskim językiem migowym (PJM) lub systemem językowo-migowym (SJM), zaś tłumacz-przewodnik jest osobą wyszkoloną w zakresie specyficznych form porozumiewania się i poruszania z ludźmi głuchoniewidomymi (np. alfabet Lorma).

7.7.3. Procedura

Dofinansowanie zadań ze środków Funduszu następuje na pisemny wniosek złożony do powiatowego centrum pomocy rodzinie (lub innej jednostki powiatu realizującej zadania z zakresu rehabilitacji społecznej osób niepełnosprawnych), właściwego dla miejsca zamieszkania osoby niepełnosprawnej. Druk wniosku oraz wykaz wymaganych załączników należy pobrać w siedzibie PCPR lub ze strony internetowej PCPR.

Osoba niepełnosprawna może złożyć wniosek o dofinansowanie usług tłumacza języka migowego lub tłumacza-przewodnika w każdym czasie. Wniosek rozpatrywany jest niezwłocznie, nie dłużej jednak niż w ciągu 7 dni od złożenia kompletnego wniosku.

7.8. Dofinansowanie szkoleń z zakresu języka migowego

7.8.1. Rodzaj pomocy

Celem wsparcia jest dofinansowanie szkoleń z zakresu języka migowego dla osób z niepełnosprawnością doświadczających stale lub okresowo trudności w komunikowaniu się oraz osób z ich bezpośredniego otoczenia (np. członków rodziny).

WAŻNE

Dofinansowanie wynosi:

- dla osoby uprawnionej – nie więcej niż 95% kosztów szkolenia,
- dla członka rodziny osoby uprawnionej oraz osoby mającej z nią stały lub bezpośredni kontakt – nie więcej niż 90% kosztów szkolenia.

7.8.2. Warunki uzyskania dofinansowania

Osoba uprawniona, członek jej rodziny oraz osoba mająca stały lub bezpośredni kontakt z osobą uprawnioną składają wniosek o dofinansowanie kosztów szkolenia języka migowego do oddziału PFRON, właściwego ze względu na miejsce ich zamieszkania.

Wniosek można złożyć w każdym czasie, w formie papierowej lub elektronicznej opatrzonej bezpiecznym podpisem elektronicznym. Jeśli zostanie złożony od 1 listopada do 31 grudnia danego roku, to będzie rozpatrzony w pierwszym miesiącu następnego roku.

Wniosek rozpatrzony pozytywnie stanowi podstawę do zawarcia umowy z wnioskodawcą.

Kwota przekazanego dofinansowania nie może być wyższa od faktycznego kosztu uczestnictwa wnioskodawcy w szkoleniu.

Rozliczenie dofinansowania następuje na podstawie faktury lub rachunku wystawionego na wnioskodawcę oraz dokumentu potwierdzającego ukończenie szkolenia przez wnioskodawcę. Wnioskodawca przekazuje dokumenty rozliczeniowe w ciągu 14 dni od zakończenia szkolenia. Dofinansowanie jest przekazywane na rachunek bankowy organizatora szkolenia w terminie 14 dni roboczych od otrzymania dokumentów rozliczeniowych przez PFRON.

Więcej informacji na stronie www.pfron.org.pl w zakładce [O Funduszu] > [Programy i zadania PFRON] > [Zadania ustawowe] > [Dofinansowanie kosztów szkolenia...].

7.9. Dofinansowanie różnego typu projektów na rzecz osób niepełnosprawnych i ich otoczenia realizowanych przez organizacje pozarządowe

7.9.1. Rodzaj pomocy

Celem pomocy jest dofinansowanie projektów realizowanych przez organizacje pozarządowe na rzecz środowiska osób niepełnosprawnych. Ze środków PFRON dofinansowane mogą być koszty:

- prowadzenia rehabilitacji osób niepełnosprawnych w różnych typach placówek;
- organizowania i prowadzenia szkoleń, kursów, warsztatów, grup środowiskowego wsparcia oraz zespołów aktywności społecznej dla osób niepełnosprawnych – aktywizujących zawodowo i społecznie te osoby;
- organizowania i prowadzenia szkoleń, kursów i warsztatów dla członków rodzin osób niepełnosprawnych, opiekunów, kadry i wolontariuszy

bezpośrednio zaangażowanych w proces rehabilitacji zawodowej lub społecznej osób niepełnosprawnych, ze szczególnym uwzględnieniem zagadnień dotyczących procesu integracji osób niepełnosprawnych w najbliższym środowisku i społeczności lokalnej, zwiększania ich aktywności życiowej i zaradności osobistej oraz niezależności ekonomicznej, podnoszenia umiejętności pracy z osobami niepełnosprawnymi, w tym sprawowania nad nimi opieki i udzielania pomocy w procesie ich rehabilitacji;

- prowadzenia poradnictwa psychologicznego, społeczno-prawnego oraz udzielania informacji na temat przysługujących uprawnień, dostępnych usług, sprzętu rehabilitacyjnego i pomocy technicznej dla osób niepełnosprawnych;
- prowadzenia grupowych i indywidualnych zajęć, które:
 - mają na celu nabywanie, rozwijanie i podtrzymywanie umiejętności niezbędnych do samodzielnego funkcjonowania osób niepełnosprawnych,
 - rozwijają umiejętności sprawnego komunikowania się z otoczeniem osób z uszkodzeniami słuchu, mowy, z autyzmem i z niepełnosprawnością intelektualną,
 - usprawniają i wspierają funkcjonowanie osób z autyzmem i z niepełnosprawnością intelektualną w różnych rolach społecznych i w różnych środowiskach;
- organizowania i prowadzenia zintegrowanych działań na rzecz włączania osób niepełnosprawnych w rynek pracy, w szczególności przez:
 - doradztwo zawodowe,
 - przygotowanie i wdrożenie indywidualnego planu drogi życiowej i zawodowej,
 - prowadzenie specjalistycznego poradnictwa zawodowego i pośrednictwa pracy, mających na celu przygotowanie do aktywnego poszukiwania pracy i utrzymania w zatrudnieniu osób niepełnosprawnych;
- zakupu, szkolenia i utrzymania psów asystujących w trakcie szkolenia;
- utrzymania psów asystujących,
- organizowania i prowadzenia szkoleń dla tłumaczy języka migowego oraz tłumaczy-przewodników;
- organizowania lokalnych, regionalnych i ogólnopolskich imprez kulturalnych, sportowych, turystycznych i rekreacyjnych dla osób niepełnosprawnych, wspierających ich aktywność w tych dziedzinach;
- promowania aktywności osób niepełnosprawnych w różnych dziedzinach życia społecznego i zawodowego;
- prowadzenia kampanii informacyjnych na rzecz integracji osób niepełnosprawnych i przeciwdziałaniu ich dyskryminacji;

- opracowywania lub wydawania publikacji, wydawnictw ciągłych oraz wydawnictw zwartych, stanowiących zamkniętą całość, w tym na nośnikach elektromagnetycznych i elektronicznych:
 - dotyczących problematyki związanej z niepełnosprawnością,
 - kierowanych do osób niepełnosprawnych – w tym publikowanych drukiem powiększonym, pismem Braille’a lub publikowanych tekstem łatwym do czytania;
- świadczenia usług wspierających, które mają na celu umożliwienie lub wspomaganie niezależnego życia osób niepełnosprawnych, w szczególności usług asystenta osobistego.

7.9.2. Warunki uzyskania dofinansowania

O dofinansowanie projektów mogą ubiegać się organizacje pozarządowe, zwłaszcza fundacje i stowarzyszenia, które prowadzą działalność na rzecz osób niepełnosprawnych. Profil organizacji musi być potwierdzony w dokumentach składanych przede wszystkim do Krajowego Rejestru Sądowego i wynikać ze statutu organizacji.

7.9.3. Procedura

Procedurę konkursową rozpoczyna podane do wiadomości publicznej ogłoszenie zawierające szczegółowe zasady aplikowania o środki, w tym datę rozpoczęcia i zakończenia składania wniosków, a przede wszystkim cel i zakres działań, które planuje się objąć wsparciem finansowym. Ogłoszenie jest publikowane na witrynie PFRON www.pfron.org.pl. Następnie wnioskodawcom zostaje udostępniony generator wniosków, w który należy wprowadzić projekt oraz dane organizacji. Nad oceną projektów pracuje powołana w tym celu komisja konkursowa. Ostateczną decyzję o udzieleniu dofinansowania i jego wysokości podejmuje zarząd PFRON w oparciu o wyniki oceny komisji konkursowej.

WAŻNE

Konkursy na realizację zadań zleczanych mogą być ogłaszane również przez samorządy powiatowe i wojewódzkie. Listę zadań, na które organizacje pozarządowe mogą wnioskować, określa dany konkurs.

Lista organizacji, które korzystają z dofinansowania w ramach zadań zleczanych, jest dostępna na stronie internetowej Funduszu w zakładce [Zadania zlecane]. Szczegółowe pytania można kierować na adres e-mail: zadania_zlecane@pfron.org.pl.

O dofinansowanie ze środków PFRON mogą wystąpić podmioty, które nie mają:

- wymagalnych zobowiązań wobec PFRON,
 - zaległości w obowiązkowych wpłatach na PFRON,
 - wymagalnych zobowiązań wobec Zakładu Ubezpieczeń Społecznych i urzędu skarbowego.
-

7.10. Dofinansowanie kosztów tworzenia i działania warsztatów terapii zajęciowej

7.10.1. Rodzaj pomocy

Celem wsparcia jest współfinansowanie kosztów utworzenia i działania warsztatów terapii zajęciowej.

Warsztaty mają stwarzać osobom z niepełnosprawnością niezdolnym do podjęcia pracy możliwość rehabilitacji społecznej i zawodowej w zakresie pozyskania lub przywracania umiejętności niezbędnych do podjęcia zatrudnienia.

WAŻNE

Aktualna baza działających w Polsce warsztatów terapii zajęciowej jest dostępna na stronie www.pfron.org.pl i na stronie Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych www.niepelnosprawni.gov.pl.

7.10.2. Warunki uzyskania dofinansowania

Jednostka zamierzająca utworzyć warsztaty składa do właściwego ze względu na siedzibę warsztatów powiatowego centrum pomocy rodzinie wniosek o dofinansowanie kosztów utworzenia i działalności warsztatów ze środków PFRON. Do wniosku należy dołączyć projekt utworzenia warsztatów.

Szczegółowe wymagania, jakie powinny spełniać podmioty ubiegające się o dofinansowanie kosztów tworzenia i działania warsztatów terapii zajęciowej, wraz z przepisami są dostępne na stronie www.pfron.org.pl oraz na stronie Biura Pełnomocnika Rządu ds. Osób Niepełnosprawnych www.niepelnosprawni.gov.pl.

Na podstawie indywidualnego programu rehabilitacji uczestnik warsztatów może brać udział w nieodpłatnych praktykach zawodowych u pracodawcy, w tym w spółdzielni socjalnej. Praktyki mogą trwać do 15 godzin tygodniowo, przez okres do 3 miesięcy, z możliwością przedłużenia do 6 miesięcy. W praktykach zawodowych nie może brać udziału jednocześnie więcej niż 50% liczby uczestników jednego warsztatu.

7.10.3. Procedura

Podmiot zamierzający utworzyć warsztaty składa do właściwego ze względu na siedzibę warsztatów PCPR wniosek o dofinansowanie kosztów utworzenia i działalności warsztatów ze środków PFRON. Do wniosku należy dołączyć projekt utworzenia warsztatów. W projekcie wnioskodawca powinien zawrzeć m.in.:

- zgłoszenie co najmniej 20 kandydatów na uczestników warsztatów z określeniem stopni i rodzajów ich niepełnosprawności,
- plan działalności warsztatów określający metody pracy z uczestnikami warsztatów w zakresie rehabilitacji społecznej i zawodowej,
- zobowiązanie do opracowania indywidualnych programów rehabilitacji uczestników warsztatów,
- propozycje dotyczące obsady etatowej warsztatów, z wyszczególnieniem liczby stanowisk i wymaganych kwalifikacji pracowników,
- preliminarz kosztów utworzenia warsztatów i preliminarz rocznych kosztów działalności warsztatów.

Wniosek podlega merytorycznej i formalnej ocenie przez zespół utworzony przez starostę w PCPR. Na podstawie oceny zespołu powiat zawiera z jednostką zamierzającą utworzyć warsztaty umowę określającą warunki i wysokość dofinansowania kosztów utworzenia i działalności warsztatów ze środków Funduszu. Wniosek wraz z umową jest dla PFRON podstawą udzielenia pomocy finansowej.

7.11. Program „Zajęcia klubowe w WTZ”

7.11.1. Rodzaj pomocy

Program „Zajęcia klubowe w WTZ” polega na wsparciu osób niepełnosprawnych w utrzymaniu samodzielności i niezależności w życiu społecznym i zawodowym w ramach zajęć klubowych prowadzonych przez warsztaty terapii zajęciowej. Zajęcia klubowe mają być prowadzone jako zorganizowana forma rehabilitacji.

Z programu mogą skorzystać:

- osoby niepełnosprawne, posiadające ważne orzeczenie o stopniu niepełnosprawności (lub orzeczenie równoważne), które były uczestnikami WTZ i opuściły je w związku z podjęciem zatrudnienia,
- osoby niepełnosprawne, posiadające ważne orzeczenie o stopniu niepełnosprawności (lub orzeczenie równoważne), znajdujące się na prowadzonej przez podmiot prowadzący WTZ liście osób (o której mowa w art. 10f ust. 2a ustawy o rehabilitacji), których zgłoszenie do uczestnictwa w warsztatach zostało zatwierdzone i które nie rozpoczęły terapii w WTZ.

Adresatami programu są podmioty prowadzące warsztaty terapii zajęciowej.

Pomoc finansowa w ramach programu udzielana jest podmiotom ze środków PFRON przez samorządy powiatowe, które przystąpią do realizacji programu.

WAŻNE

Czas trwania zajęć klubowych dla osoby z niepełnosprawnością wynosi nie mniej niż 5 godzin miesięcznie. Szczegółowy zakres i organizację zajęć klubowych ustala WTZ.

7.11.2. Warunki uzyskania dofinansowania

Wnioski o dofinansowanie w ramach programu składane są corocznie przez podmioty prowadzące WTZ w wyznaczonej przez starostę jednostce organizacyjnej samorządu powiatowego właściwego terytorialnie dla siedziby WTZ, w terminie wskazanym przez samorząd powiatowy.

Dofinansowanie przyznane w ramach programu może być wykorzystane wyłącznie na działalność związaną z prowadzeniem zajęć klubowych, w szczególności na:

- działania na rzecz beneficjentów programu zgodne z celem oraz zakresem pomocy w ramach programu;
- niezbędne wydatki rzeczowe i osobowe związane z prowadzeniem zajęć klubowych w WTZ, takie jak transport, materiały do terapii, wynagrodzenia, wyposażenie, koszty utrzymania i inne, niezbędne do prowadzenia zajęć klubowych w ramach programu.

Warunkiem otrzymania przez wnioskodawcę dofinansowania w ramach programu jest zobowiązanie do złożenia samorządowi powiatowemu rocznego sprawozdania z zakresu i sposobu wykorzystania otrzymanego dofinansowania.

7.11.3. Procedura

Samorząd powiatowy występuje o przyznanie środków finansowych na realizację programu do oddziału PFRON właściwego terytorialnie dla siedziby samorządu.

Termin naboru o przyznanie środków finansowych na realizację programu podaje PFRON co roku.

Tryb rozpatrywania i realizacji wniosków, a także system monitorowania i zasady ewaluacji programu zawarte są w procedurach realizacji programu, które stanowią integralną część programu. PFRON zapewnił ich ogólnodostępność.

7.12. Pilotażowy program „Rehabilitacja 25 plus”

Adresatami programu są podmioty prowadzące OREW bądź ORW, które będą udzielać określonego w programie wsparcia dla beneficjentów programu.

Jeśli adresatem programu jest samorząd powiatowy, może wyznaczyć do realizacji programu jednostkę organizacyjną.

Beneficjentami programu są niezatrudnione osoby niepełnosprawne będące absolwentami OREW bądź ORW w wieku powyżej 25 roku życia, bądź absolwentami SPdP w wieku powyżej 24 roku życia, z niepełnosprawnością intelektualną (w tym sprzężoną z innymi niepełnosprawnościami), które nie są objęte rehabilitacją społeczną w placówkach dziennej aktywności (np. środowiskowych domach samopomocy czy warsztatach terapii zajęciowej), a które będą odbiorcami wsparcia dofinansowanego w ramach realizacji programu.

WAŻNE

Osoby objęte wsparciem w ramach programu nie mogą być objęte rehabilitacją społeczną w placówkach dziennej aktywności (np. środowiskowych domach samopomocy czy warsztatach terapii zajęciowej).

7.12.1. Rodzaje pomocy

Adresat programu wsparcie otrzymane ze środków PFRON przeznacza m.in. na: całodienne usługi opiekuńcze, aktywizację w sferze fizycznej, intelektualnej i społecznej, a także zawodowej.

Dofinansowanie może przeznaczyć w szczególności na:

- działania na rzecz beneficjentów programu;
- wydatki rzeczowe i osobowe związane ze wsparciem udzielanym beneficjentom programu;
- wydatki związane z bieżącą działalnością OREW bądź ORW w zakresie wsparcia udzielanego beneficjentom programu.

Osobom niepełnosprawnym objętym pomocą w ramach programu zapewnione zostaną w szczególności:

- usługi opiekuńcze i pielęgnacyjne, w tym pomoc w utrzymaniu higieny osobistej;
- udział w zajęciach usprawniających, terapeutycznych i wspierających ruchowo;
- udział w zajęciach prowadzonych w ramach kół zainteresowań;
- pomoc w rozwinięciu i wzmacnianiu aktywności i samodzielności życiowej oraz utrzymaniu nabytych wcześniej umiejętności;
- pomoc psychologiczna, poradnictwo i wsparcie w rozwiązywaniu trudnych sytuacji życiowych oraz bieżących spraw życia codziennego;
- działania aktywizujące zawodowo w przypadku absolwentów SPdP;
- transport.

WAŻNE

- Zakres wsparcia może zostać rozszerzony o elementy, które są potrzebne ze względu na indywidualne potrzeby beneficjentów programu i ze względu na zakres prowadzonych działań.
- Beneficjent programu może korzystać ze wsparcia dofinansowanego ze środków programu maksymalnie przez dwa lata szkolne.
- Podmiot prowadzący OREW bądź ORW, który przystąpi do programu, zobowiązany będzie do współpracy z beneficjentem programu oraz jego rodziną w poszukiwaniach placówki, która zapewniłaby wsparcie adekwatne do potrzeb beneficjenta po upływie okresu pomocy uzyskanej w ramach programu.
- Zakres usług świadczonych na rzecz beneficjenta oraz ich wymiar godzinowy ustala adresat programu, przy czym w danym miesiącu każdy beneficjent programu powinien mieć zapewnione minimum 100 godzin wsparcia.
- Zarząd PFRON podejmuje decyzje w zakresie zmiany minimalnej liczby godzin wsparcia.

Program kierowany jest do osób, które w latach 2016–2020 ukończyły albo ukończą realizację obowiązku nauki w OREW, ORW bądź SPdP – w okresie realizacji programu.

Program realizowany jest na terenie całego kraju jako pilotaż obejmujący dwa lata szkolne:

- rok szkolny 2018/2019 trwający od 1 września 2018 r. do 31 sierpnia 2019 r.,
- rok szkolny 2019/2020 trwający od 1 września 2019 r. do 31 sierpnia 2020 r.

7.12.2. Warunki uzyskania wsparcia

Warunkiem uczestnictwa w programie jest brak zaległości finansowych adresata programu albo (o ile dotyczy) jednostki organizacyjnej samorządu powiatowego wobec:

- PFRON,
- Zakładu Ubezpieczeń Społecznych,
- urzędu skarbowego,
- innych organów i instytucji wykonujących zadania z zakresu administracji publicznej.

7.12.3. Procedura

Adresat programu, który wyraża chęć świadczenia wsparcia beneficjentom programu, składa we właściwym – ze względu na adres prowadzonego OREW bądź ORW – oddziale PFRON wnioski o przyznanie środków finansowych na realizację programu.

Termin naboru wniosków zostanie ogłoszony przez PFRON oddzielnie dla każdego z dwóch lat szkolnych.

Tryb rozpatrywania i realizacji wniosków, a także system monitorowania i kontroli zawarte są w procedurach realizacji programu.

Zarząd PFRON nie później niż przed ogłoszeniem przez PFRON terminu naboru wniosków o przyznanie środków finansowych na realizację programu określa obowiązującą dla danego roku szkolnego stawkę osobową przypadającą na jednego beneficjenta programu miesięcznie. Stawka ta jest miesięczną kwotą na sfinansowanie kosztów wsparcia udzielanego przez adresata programu, zgodnie z postanowieniami zawartymi w programie i procedurach realizacji programu.

Adresat programu organizuje na terenie swojego działania akcję informacyjną dla potencjalnych beneficjentów programu o możliwości uzyskania pomocy w ramach programu.

WAŻNE

Dofinansowania udzielane są przez oddziały PFRON. Informacji udzielają pracownicy oddziałów PFRON.

7.13. Refundacja kosztów wydawania certyfikatów przez podmioty uprawnione do szkolenia psów asystujących

7.13.1. Rodzaj pomocy

Refundacja kosztów wydawania certyfikatów przez podmioty uprawnione do szkolenia psów asystujących polega na zwrocie faktycznie poniesionych kosztów wydania certyfikatu (finansowanie jednego certyfikatu nie może przekroczyć 630 zł).

Certyfikat jest niezbędny do potwierdzenia, że pies jest odpowiednio wyszkolony, aby pełnić funkcję psa przewodnika osoby niewidomej lub niedowidzącej albo psa asystenta osoby niepełnosprawnej ruchowo, który ułatwia jej aktywne uczestniczenie w życiu społecznym. Osoba niepełnosprawna może korzystać z pomocy oznakowanego psa asystującego, który uzyskał certyfikat, w miejscach użyteczności publicznej i środkach transportu.

7.13.2. Warunki uzyskania refundacji

Refundację mogą otrzymać podmioty, które są uprawnione do wydawania certyfikatów potwierdzających status psa asystującego. Podmioty te znajdują się w rejestrze, do którego wpisów dokonuje pełnomocnik rządu ds. osób niepełnosprawnych. Rejestr jest dostępny w formie elektronicznej w Biuletynie Informacji Publicznej Ministerstwa Rodziny, Pracy i Polityki Społecznej.

7.13.3. Procedura

Refundacja następuje po złożeniu wniosku przez podmiot uprawniony do wydawania certyfikatów do prezesa zarządu Funduszu. Wnioskodawca załącza oświadczenie o faktycznie poniesionych kosztach wydania

certyfikatu. Wniosek o refundację może być złożony nie później niż w ciągu 3 miesięcy od wydania certyfikatu. Środki przyznane na finansowanie są przekazywane w ciągu 15 dni od pozytywnej weryfikacji wniosku na rachunek bankowy wnioskodawcy.

7.14. Program „Partnerstwo dla osób z niepełnosprawnościami”

7.14.1. Rodzaj pomocy

Celem programu jest wsparcie organizacji pozarządowych przez sfinansowanie wymaganego wkładu własnego w projektach realizowanych ze środków Unii Europejskiej (regionalnych programów operacyjnych).

7.14.2. Warunki uczestnictwa w programie

W związku z tym, że środki z programu zasilają projekty organizacji składane w konkursach ogłaszanych przez urzędy marszałkowskie, warunki określone są w procedurach konkursowych ogłaszanych przez poszczególne urzędy.

Adresatami programu są organizacje pozarządowe, których projekty zostaną zakwalifikowane przez zarządy województw do realizacji w ramach regionalnych programów operacyjnych (dofinansowania ze środków Europejskiego Funduszu Społecznego), spełniające kryterium dostępu do finansowania wkładu własnego ze środków PFRON.

7.14.3. Procedura

Zarządy województw, które chcą przystąpić do programu „Partnerstwo dla osób z niepełnosprawnościami”, muszą złożyć deklarację udziału w nim. Następnie składają oświadczenie o przyjęciu roli realizatora programu. Oświadczenie stanowi podstawę do zawarcia porozumienia. Organizacje

pozarządowe mogą korzystać z programu w tych województwach, które przystąpiły do realizacji programu.

Adresat programu wnioskujący w konkursach ogłaszanych przez województwa, które podjęły współpracę z PFRON w ramach programu, składa odpowiednie dokumenty (wiosek o prekwalifikację i kwalifikację ostateczną) w oddziale wojewódzkim PFRON.

WAŻNE

Informacje o programie zamieszczane są na bieżąco na stronie www.pfron.org.pl w zakładce [O Funduszu] > [Programy i zadania PFRON] > [Programy realizowane obecnie] > [Partnerstwo dla osób z niepełnosprawnościami].

7.15. Dofinansowanie w ramach „Programu wyrównywania różnic między regionami III”

7.15.1. Rodzaj pomocy

Jest to program skierowany do różnych podmiotów – zarówno samorządów, jak i organizacji pozarządowych. Jego celem jest wsparcie finansowe działań na rzecz osób z niepełnosprawnościami lub umożliwienie podjęcia tych działań.

W ramach programu PFRON dofinansowuje m.in.:

- likwidację barier w urzędach, placówkach edukacyjnych lub środowiskowych domach samopomocy,
- tworzenie spółdzielni socjalnych osób prawnych,
- likwidację barier transportowych,
- wymagany wkład własny w projektach dotyczących aktywizacji lub integracji osób niepełnosprawnych,
- tworzenie warsztatów terapii zajęciowej.

Powyższe rodzaje dofinansowań zostały podzielone na obszary od B do G i przypisane do konkretnych adresatów programu.

Wysokość dofinansowań w 2019 r.:

- obszar B – do 150 tys. zł na likwidację barier w urzędach, placówkach edukacyjnych lub środowiskowych domach samopomocy w zakresie umożliwienia osobom niepełnosprawnym poruszania się i komunikowania;
- obszar C – do 34 tys. zł na każde nowo utworzone stanowisko pracy w spółdzielni socjalnej osób prawnych, proporcjonalnie do wymiaru czasu pracy osoby niepełnosprawnej zatrudnionej na tym stanowisku;
- obszar D – na likwidację barier transportowych do:
 - 80 tys. zł dla samochodów osobowych – mikrobusów, które w wersji standardowej są samochodami z 9 miejscami, specjalnie przystosowanymi do przewozu osób na wózkach inwalidzkich,
 - 70 tys. zł dla pozostałych samochodów osobowych – mikrobusów, które w wersji standardowej są samochodami z 9 miejscami,
 - 250 tys. zł dla autobusów;
- obszar E – do 9 tys. zł na każdą osobę niepełnosprawną, która będzie w sposób stały korzystała z rezultatów projektu, przy czym w projekcie uczestnicy z niepełnosprawnością muszą stanowić 30% ogółu beneficjentów;
- obszar F – do 70% kosztów realizacji projektu, nie więcej niż 14 tys. zł, na każde miejsce dla osoby niepełnosprawnej w warsztatach terapii zajęciowej, tworzone w ramach projektu;
- obszar G – skierowanie do powiatów dodatkowych środków na finansowanie zadań ustawowych dotyczących rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych.

7.15.2. Warunki uzyskania dofinansowania

Podmiotami, które mogą otrzymać pomoc finansową w ramach programu, są:

- powiaty lub podmioty, które prowadzą placówki edukacyjne lub środowiskowe domy samopomocy – w przypadku likwidacji barier,
- gminy, powiaty, organizacje pozarządowe – w przypadku tworzenia spółdzielni socjalnych osób prawnych,
- placówki służące rehabilitacji osób niepełnosprawnych prowadzone przez: organizacje pozarządowe, gminy lub powiaty oraz jednostki prowadzące warsztaty terapii zajęciowej – gdy likwidowane są bariery transportowe,

- gminy, powiaty oraz organizacje pozarządowe – w przypadku dofinansowania wkładu własnego w projektach dotyczących aktywizacji lub integracji osób niepełnosprawnych,
- jednostki samorządu terytorialnego lub organizacje pozarządowe – w przypadku tworzenia warsztatów terapii zajęciowej.

Powiaty mogą także otrzymać dodatkowe środki na realizację zadań ustawowych dotyczących rehabilitacji zawodowej osób niepełnosprawnych (np. dofinansowanie do rozpoczęcia działalności gospodarczej osób niepełnosprawnych lub wkładu do spółdzielni socjalnej).

7.15.3. Procedura

Przystąpienie do programu rozpoczyna wniosek samorządu powiatowego do PFRON. Pozostali adresaci aplikują do samorządów powiatowych w ustalonych przez powiaty terminach. Wyjątek stanowi dofinansowanie wymaganego wkładu własnego w projektach dotyczących aktywizacji lub integracji osób niepełnosprawnych.

Prosimy sprawdzić termin składania aplikacji na stronie

www.pfron.org.pl.

WAŻNE

Ze względu na zróżnicowanie obszarów wsparcia, grup adresatów i wysokości dofinansowań konieczne jest szczegółowe zapoznanie się z dokumentami „Programu wyrównywania różnic między regionami III”.

Są one dostępne na stronie www.pfron.org.pl.

7.16. Refundacja składek na ubezpieczenia społeczne dla osób niepełnosprawnych prowadzących działalność gospodarczą

7.16.1. Rodzaj pomocy

Refundacja obowiązkowych składek na ubezpieczenia społeczne jest wsparciem osób niepełnosprawnych, które prowadzą działalność gospodarczą. Celem pomocy jest aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych.

Wysokość dofinansowania wynosi:

- **100%** kwoty obowiązkowych składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe – w przypadku osób z orzeczeniem o **znacznym stopniu niepełnosprawności**,
- **60%** kwoty obowiązkowych składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe – w przypadku osób z orzeczeniem o **umiarkowanym stopniu niepełnosprawności**,
- **30%** kwoty obowiązkowych składek na ubezpieczenia emerytalne i rentowe – w przypadku osób z orzeczeniem o **lekkim stopniu niepełnosprawności**.

7.16.2. Warunki uzyskania refundacji

Refundacja składek jest zadaniem ustawowym PFRON i przysługuje samozatrudnionym osobom niepełnosprawnym, które spełnią formalne warunki otrzymania pomocy, m.in.:

- dokonają rejestracji w ewidencji prowadzonej przez PFRON,
- dostarczą wymagane przez Fundusz dokumenty,
- terminowo będą opłacać składki na ubezpieczenia społeczne.

Refundacja przysługuje na składki niefinansowane ze środków publicznych, czyli tylko takich, które uiszcza osoba samozatrudniająca ze środków własnych.

7.16.3. Procedura

Dokumenty aplikacyjne składa się bezpośrednio do PFRON. Szczegółowe informacje o dokumentach, jakie należy złożyć w Funduszu, są dostępne na stronie internetowej Funduszu www.pfron.org.pl w zakładce [Osoby niepełnosprawne] > [Dofinansowanie działalności gospodarczej] > [Refundacja składek ZUS].

WAŻNE

Informacje z zakresu dofinansowań wynagrodzeń pracowników niepełnosprawnych oraz refundacji składek na obowiązkowe ubezpieczenia społeczne udzielane są w punkcie obsługi klienta w Biurze PFRON przy al. Jana Pawła II 13 w Warszawie (w poniedziałki w godzinach 8.00–18.00 i od wtorku do piątku w godzinach 8.00–16.00). Można też kontaktować się e-mailowo sod@pfron.org.pl lub przez infolinię PFRON – 22 581 84 10.

7.17. Dotacja przyznawana osobie niepełnosprawnej na podjęcie działalności gospodarczej, rolniczej albo na wniesienie wkładu do spółdzielni socjalnej

7.17.1. Rodzaj pomocy

Celem wsparcia jest pomoc przedsiębiorczym osobom z niepełnosprawnością w samozatrudnieniu przez przyznanie bezzwrotnej pomocy finansowej na rozpoczęcie działalności gospodarczej lub rolniczej albo na wniesienie wkładu do spółdzielni socjalnej.

1 kwietnia 2018 r. weszła w życie nowa regulacja – rozszerzono pomoc o przyznanie spółdzielni socjalnej jednorazowych środków na utworzenie stanowiska pracy dla skierowanej przez powiatowy urząd pracy osoby niepełnosprawnej oraz środków na finansowanie kosztów wynagrodzenia⁹.

Osoba z niepełnosprawnością zarejestrowana w powiatowym urzędzie pracy jako bezrobotna albo poszukująca pracy i niepozostająca w zatrudnieniu może otrzymać z PFRON jednorazowo środki na podjęcie działalności gospodarczej, rolniczej albo na podjęcie działalności w formie spółdzielni socjalnej na jednego członka założyciela spółdzielni oraz na jednego członka przystępującego do spółdzielni socjalnej po jej założeniu. Wysokość pomocy wynika z umowy ze starostą i wynosi:

- nie więcej niż sześciokrotność przeciętnego wynagrodzenia, w przypadku zobowiązania do prowadzenia działalności gospodarczej, rolniczej lub członkostwa w spółdzielni socjalnej nieprzerwanie przez co najmniej 12 miesięcy,
- od sześciokrotności do piętnastokrotności przeciętnego wynagrodzenia, w przypadku zobowiązania do prowadzenia działalności gospodarczej, rolniczej lub członkostwa w spółdzielni socjalnej nieprzerwanie przez co najmniej 24 miesiące – jeżeli nie otrzymała bezzwrotnych środków publicznych na ten cel.

7.17.2. Warunki uzyskania dotacji

Dofinansowanie może zostać przyznane osobie niepełnosprawnej, która:

- zamierza założyć działalność gospodarczą, rolniczą, wnieść po raz pierwszy wkład do spółdzielni socjalnej, ponownie podjąć działalność lub ponownie wnieść wkład do spółdzielni socjalnej, jeżeli zgodnie z oświadczeniem wnioskodawcy upłynęło co najmniej 12 miesięcy od zaprzestania prowadzenia tej działalności lub od ustania członkostwa w spółdzielni socjalnej,
- jest zarejestrowana w powiatowym urzędzie pracy jako bezrobotna albo poszukująca pracy niepozostająca w zatrudnieniu,
- nie skorzystała wcześniej z pomocy finansowej ze środków publicznych na ten cel.

⁹ Art. 26 g ustawy z dnia 30 grudnia 2017 r. o zmianie ustawy o spółdzielniach socjalnych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2017 r. poz. 2494).

7.17.3. Procedura

Wniosek składa się do starosty właściwego ze względu na miejsce zarejestrowania osoby z niepełnosprawnością jako bezrobotnej albo poszukującej pracy niepozostającej w zatrudnieniu. Druk wniosku oraz szczegółowe zasady udzielania pomocy określa każde starostwo powiatowe.

W przypadku pozytywnego rozpatrzenia wniosku mogą odbyć się negocjacje warunków umowy i jej podpisanie. Umowa musi zawierać w szczególności zobowiązanie wnioskodawcy do przeznaczenia i rozliczenia otrzymanych środków w terminie określonym w umowie oraz zabezpieczenie zwrotu środków.

WAŻNE

Rejestracji działalności gospodarczej należy dokonać dopiero po przyznaniu dotacji na jej rozpoczęcie. Jeśli ta kolejność nie zostanie zachowana, wniosek o przyznanie środków finansowych PFRON nie zostanie rozpatrzony.

Osoba z niepełnosprawnością, która otrzymała jednorazowo środki PFRON na rozpoczęcie działalności gospodarczej, rolniczej albo na podjęcie działalności w formie spółdzielni socjalnej, musi zwrócić otrzymane środki wraz z odsetkami, w wysokości określonej jak dla zaległości podatkowych, jeżeli z przyczyn leżących po jej stronie zostały naruszone warunki umowy.

7.18. Dofinansowanie oprocentowania kredytu bankowego zaciągniętego na kontynuowanie działalności gospodarczej albo prowadzenie własnego lub dzierżawionego gospodarstwa rolnego

7.18.1. Rodzaj pomocy

Dofinansowanie spłaty odsetek kredytu zaciągniętego na działalność gospodarczą ma wspierać samozatrudnienie osób niepełnosprawnych.

Wysokość dofinansowania nie może przekraczać 50% kwoty oprocentowania kredytu bankowego.

7.18.2. Warunki uzyskania dofinansowania

Dofinansowanie przysługuje osobie niepełnosprawnej:

- prowadzącej działalność gospodarczą lub rolniczą,
- niekorzystającej aktualnie z pożyczki na podjęcie działalności gospodarczej lub rolniczej,
- niekorzystającej z bezzwrotnych środków na podjęcie działalności gospodarczej lub rolniczej albo prowadzącej tę działalność co najmniej przez 24 miesiące od dnia otrzymania pomocy na ten cel.

7.18.3. Procedura

Wniosek o dofinansowanie należy złożyć do powiatowego urzędu pracy.

7.19. Dofinansowanie wynagrodzeń zatrudnionych osób niepełnosprawnych (otwarty i chroniony rynek pracy)

7.19.1. Rodzaj pomocy

Dofinansowanie wynagrodzeń pracowników niepełnosprawnych jest wypłacanym co miesiąc wsparciem dla pracodawców, którzy zdecydują się przyjąć do pracy osoby z niepełnosprawnościami. Ma ono zachęcać do zatrudniania osób niepełnosprawnych, a także rekompensować podwyższone koszty zatrudnienia takich osób (związane m.in. z dłuższym wymiarem urlopu, krótszym czasem pracy). Wysokość dofinansowania jest uzależniona od stopnia i rodzaju niepełnosprawności pracownika, na którego jest ono wypłacane.

Dofinansowanie wynosi:

- **1800 zł** – w przypadku osób z niepełnosprawnością zaliczonych do znacznego stopnia niepełnosprawności;
- **1125 zł** – w przypadku osób z niepełnosprawnością zaliczonych do umiarkowanego stopnia niepełnosprawności;
- **450 zł** – w przypadku osób z niepełnosprawnością zaliczonych do lekkiego stopnia niepełnosprawności.

Kwoty te zwiększa się o 600 zł w przypadku osób z niepełnosprawnością, u których orzeczono chorobę psychiczną, upośledzenie umysłowe, całościowe zaburzenia rozwojowe lub epilepsję, oraz niewidomych.

Podane kwoty odpowiadają dofinansowaniu pełnego etatu. W przypadku zatrudnienia na część etatu wysokość pomocy jest przeliczana proporcjonalnie.

7.19.2. Warunki uzyskania dofinansowania

Miesięczne dofinansowanie wynagrodzeń pracowników niepełnosprawnych przysługuje pracodawcy zatrudniającemu:

- do 25 pracowników w przeliczeniu na pełny wymiar czasu pracy,

- co najmniej 25 pracowników w przeliczeniu na pełny wymiar czasu pracy i osiągnięciem wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych w wysokości co najmniej 6%.

Wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych liczy się w następujący sposób: liczbę etatów dla osób niepełnosprawnych należy podzielić przez liczbę etatów ogółem, a wynik pomnożyć przez 100%.

Wysokość miesięcznego dofinansowania nie może przekroczyć kwoty 90% faktycznie poniesionych miesięcznych kosztów płacy, a w przypadku pracodawcy wykonującego działalność gospodarczą w rozumieniu przepisów o postępowaniu w sprawach dotyczących pomocy publicznej – 75% tych kosztów. Przez koszty płacy należy rozumieć wynagrodzenie brutto oraz finansowane przez pracodawcę obowiązkowe składki na ubezpieczenia emerytalne, rentowe i wypadkowe naliczone od tego wynagrodzenia oraz obowiązkowe składki na Fundusz Pracy i Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych.

WAŻNE

Podstawowym warunkiem uzyskania pomocy jest zgłoszenie pracownika niepełnosprawnego do ewidencji zatrudnionych osób niepełnosprawnych prowadzonej przez PFRON.

Miesięczne dofinansowanie nie przysługuje do wynagrodzenia pracownika w części finansowanej ze środków publicznych.

Nie przysługuje również na pracowników z orzeczonym umiarkowanym lub lekkim stopniem niepełnosprawności, którzy mają ustalone prawo do emerytury.

7.19.3. Procedura

Dokumenty aplikacyjne składa się bezpośrednio do PFRON.

Na stronie internetowej www.pfron.org.pl w zakładce [Pracodawcy] > [Dofinansowanie wynagrodzeń] jest dostępny szczegółowy ich wykaz.

WAŻNE

Informacje z zakresu dofinansowań wynagrodzeń pracowników niepełnosprawnych oraz refundacji składek na obowiązkowe

ubezpieczenia społeczne udzielane są w punkcie obsługi klienta w Biurze PFRON przy al. Jana Pawła II 13 w Warszawie (w poniedziałki w godzinach 8.00–18.00 i od wtorku do piątku w godzinach 8.00–16.00). Można też kontaktować się e-mailowo sod@pfron.org.pl lub przez infolinię PFRON – 22 581 84 10.

7.20. Zwrot pracodawcom kosztów przystosowania tworzonych lub istniejących stanowisk pracy do potrzeb osób niepełnosprawnych

7.20.1. Rodzaj pomocy

Zwrot kosztów przystosowania stanowiska pracy dla osób niepełnosprawnych jest pomocą udzielaną na wniosek pracodawców, którzy planują:

- **adaptację pomieszczeń zakładu pracy do potrzeb osób z niepełnosprawnością** (chodzi w szczególności o zwrot kosztów poniesionych w związku z przystosowaniem tworzonych lub istniejących stanowisk pracy stosownie do potrzeb wynikających z niepełnosprawności),
- **adaptację lub nabycie urządzeń** ułatwiających osobie z niepełnosprawnością wykonywanie pracy lub funkcjonowanie w zakładzie pracy,
- **zakup i autoryzację oprogramowania** na użytek pracowników niepełnosprawnych oraz urządzeń technologii wspomagających osoby z niepełnosprawnością lub przystosowanych do potrzeb wynikających z ich niepełnosprawności,

w związku z zatrudnieniem osób niepełnosprawnych bezrobotnych lub poszukujących pracy, niepozostających w zatrudnieniu.

O wsparcie mogą ubiegać się również pracodawcy osób z niepełnosprawnością pozostających w zatrudnieniu, jeżeli ich niepełnosprawność powstała w trakcie zatrudnienia u pracodawcy występującego o zwrot kosztów.

Nie dotyczy to przypadków, gdy przyczyną powstania niepełnosprawności w okresie zatrudnienia u tego pracodawcy było zawinione przez niego lub przez pracownika naruszenie przepisów, w tym przepisów prawa pracy.

Maksymalna wysokość pomocy finansowej ze środków PFRON nie może przekraczać dwudziestokrotnego przeciętnego wynagrodzenia za każde przystosowane stanowisko pracy osoby niepełnosprawnej.

7.20.2. Warunki uzyskania zwrotu kosztów

O zwrot kosztów przystosowania stanowiska pracy dla osób z niepełnosprawnością może się ubiegać pracodawca, który zobowiąże się do zatrudniania osoby niepełnosprawnej przez co najmniej 36 miesięcy. Przez zatrudnienie należy rozumieć umowę o pracę (nie umowę cywilnoprawną). W przypadku niedopełnienia tego warunku konieczny jest zwrot otrzymanej pomocy finansowej.

WAŻNE

Warunkiem zwrotu kosztów przystosowania stanowiska pracy jest uzyskanie pozytywnej opinii Państwowej Inspekcji Pracy (PIP) o przystosowanym stanowisku pracy. PIP wydaje opinię na wniosek starosty.

7.20.3. Procedura

Wniosek o zwrot kosztów przystosowania stanowisk pracy składa się do starosty za pośrednictwem powiatowego urzędu pracy właściwego ze względu na:

- miejsce zarejestrowania osoby z niepełnosprawnością jako bezrobotnej albo poszukującej pracy niepozostającej w zatrudnieniu – gdy zwrot kosztów dotyczy takiej osoby,
- miejsce zatrudnienia osoby z niepełnosprawnością, miejsce siedziby albo miejsce zamieszkania pracodawcy – w pozostałych przypadkach.

Zadanie to realizowane jest przez powiatowy urząd pracy.

W przypadku wniosków składanych przez pracodawcę będącego starostą wniosek składa się do wojewódzkich oddziałów PFRON.

Jeżeli wniosek po ocenie formalnej i merytorycznej zostanie pozytywnie zaopiniowany, następuje podpisanie umowy między pracodawcą a starostą. Jest ona podstawą przekazania środków publicznych pracodawcy.

WAŻNE

Wydatki poniesione przez pracodawcę na przystosowanie stanowiska pracy osoby niepełnosprawnej przed podpisaniem umowy nie mogą zostać zrefundowane.

O zasadach dotyczących zwrotu kosztów przystosowania stanowiska pracy dla osób niepełnosprawnych można też przeczytać na stronach: www.pfron.org.pl, www.niepelnosprawni.gov.pl oraz w serwisach internetowych starostów i urzędów pracy.

- Środki finansowe z PFRON są środkami publicznymi i muszą być wydatkowane według określonych procedur, co podlega kontroli.
- Przekazanie pomocy finansowej jest poprzedzone podpisaniem umowy zawierającej szczegóły wydatków. Dokonanie zakupów jest możliwe dopiero po dniu podpisania umowy, która jest podstawą sfinansowania wydatków.

7.21. Zwrot pracodawcom kosztów wyposażenia stanowisk pracy

7.21.1. Rodzaj pomocy

Zwrot kosztów jest pomocą udzielaną na wniosek pracodawcy i obejmuje refundację kosztów wyposażenia stanowiska pracy osoby z niepełnosprawnością zarejestrowanej w powiatowym urzędzie pracy jako bezrobotna lub poszukująca pracy i niepozostająca w zatrudnieniu. W odróżnieniu od zwrotu kosztów przystosowania stanowiska pracy jest to pomoc finansowa na zakup narzędzi pracy i elementów wyposażenia stanowiska pracy (np. krzesła, biurka, lampki).

Maksymalna wysokość pomocy finansowej ze środków PFRON nie może przekraczać piętnastokrotności przeciętnego wynagrodzenia.

7.21.2. Warunki uzyskania zwrotu kosztów

O refundację kosztów wyposażenia stanowiska pracy dla osób niepełnosprawnych może wystąpić pracodawca, który zobowiąże się do zatrudniania osoby z niepełnosprawnością przez okres co najmniej 36 miesięcy. Przez zatrudnienie należy rozumieć umowę o pracę, a nie umowę cywilnoprawną. W przypadku niedopełnienia warunku związanego z okresem zatrudnienia pracodawca musi zwrócić otrzymane wsparcie finansowe.

Warunkiem refundacji przystosowania stanowiska pracy jest uzyskanie pozytywnej opinii Państwowej Inspekcji Pracy odpowiednio o przystosowaniu do potrzeb wynikających z niepełnosprawności osoby zatrudnionej na wyposażonym stanowisku pracy lub o spełnieniu warunków bezpieczeństwa i higieny pracy na tym stanowisku. PIP wydaje opinię na wniosek starosty.

7.21.3. Procedura

Wniosek o refundację kosztów wyposażenia stanowisk pracy składa się do starosty właściwego ze względu na miejsce zarejestrowania osoby niepełnosprawnej jako bezrobotnej albo niezatrudnionej i poszukującej pracy. W zdecydowanej większości powiatów zadanie to realizuje powiatowy urząd pracy.

Jeżeli wniosek po ocenie formalnej i merytorycznej zostanie pozytywnie zaopiniowany, następuje podpisanie umowy między pracodawcą a starostą. Umowa jest podstawą przekazania środków publicznych na refundację.

Wydatki poniesione przez pracodawcę na wyposażenie stanowiska pracy osoby z niepełnosprawnością przed podpisaniem umowy nie mogą zostać zrefundowane.

Szczegóły dotyczące zasad zwrotu kosztów wyposażenia stanowiska pracy dla osób z niepełnosprawnością są wymienione na stronie www.niepelnosprawni.gov.pl. Informacje o tej pomocy są również dostępne na stronach internetowych starostw i urzędów pracy.

7.22. Zwrot miesięcznych kosztów zatrudnienia pracowników pomagających pracownikowi niepełnosprawnemu w pracy oraz szkolenia pracowników pomagających

7.22.1. Rodzaj pomocy

Pracodawca, który zatrudnia niepełnosprawnego pracownika, może otrzymać ze środków Funduszu zwrot:

- miesięcznych kosztów zatrudnienia pracowników pomagających pracownikowi niepełnosprawnemu w pracy,
- kosztów szkolenia tych pracowników w zakresie:
 - czynności ułatwiających komunikowanie się z otoczeniem,
 - czynności niemożliwych lub trudnych do samodzielnego wykonania przez pracownika niepełnosprawnego na stanowisku pracy.

Wysokość zwrotu miesięcznych kosztów zatrudnienia pracowników pomagających pracownikowi niepełnosprawnemu w pracy stanowi iloczyn kwoty najniższego wynagrodzenia i ilorazu liczby godzin w miesiącu przeznaczonych wyłącznie na pomoc pracownikowi niepełnosprawnemu oraz miesięcznej liczby godzin pracy pracownika niepełnosprawnego w miesiącu. Liczba godzin przeznaczonych wyłącznie na pomoc pracownikowi niepełnosprawnemu nie może przekraczać liczby godzin odpowiadającej 20% liczby godzin pracy pracownika w miesiącu.

Zwrot kosztów szkolenia pracowników pomagających pracownikowi niepełnosprawnemu w pracy wynosi do 100% kosztów szkolenia, nie więcej jednak niż równowartość kwoty najniższego wynagrodzenia.

7.22.2. Procedura

Wniosek o refundację kosztów zatrudnienia osoby pomagającej w pracy osobie niepełnosprawnej składa się do starosty właściwego ze względu na siedzibę pracodawcy. Zadanie to realizowane jest przez powiatowy urząd pracy.

7.23. Wsparcie dla spółdzielni socjalnych

Spółdzielnia socjalna może otrzymać ze środków Funduszu:

- jednorazowo środki na utworzenie stanowiska pracy dla skierowanej przez powiatowy urząd pracy osoby niepełnosprawnej – bezrobotnej lub poszukującej pracy i niepozostającej w zatrudnieniu, w wysokości określonej w umowie zawartej ze starostą:
 - nie wyższej jednak niż sześciokrotność przeciętnego wynagrodzenia, w przypadku zobowiązania do utrzymania zatrudnienia osoby niepełnosprawnej – bezrobotnej albo poszukującej pracy niepozostającej w zatrudnieniu, na utworzonym stanowisku pracy nieprzerwanie przez co najmniej 12 miesięcy,
 - wynoszącej od sześciokrotności do piętnastokrotności przeciętnego wynagrodzenia, w przypadku zobowiązania do utrzymania zatrudnienia osoby niepełnosprawnej – bezrobotnej albo poszukującej pracy niepozostającej w zatrudnieniu, na utworzonym stanowisku pracy nieprzerwanie przez co najmniej 24 miesiące,
 - jeżeli nie otrzymała bezzwrotnych środków publicznych na ten cel;
- środki na finansowanie kosztów wynagrodzenia, w okresie do 6 miesięcy od dnia zawarcia umowy ze starostą, wypłacane miesięcznie w wysokości nie wyższej niż kwota najniższego wynagrodzenia przez maksymalnie 6 miesięcy, dla zatrudnionej i skierowanej przez powiatowy urząd pracy osoby niepełnosprawnej.

7.24. Refundacja pracodawcy kosztów szkolenia pracowników niepełnosprawnych

7.24.1. Rodzaj pomocy

Refundacja kosztów szkolenia jest pomocą udzielaną na wniosek pracodawcy, który sam zorganizuje szkolenie lub kupi je dla zatrudnionych pracowników niepełnosprawnych.

Koszty szkolenia mogą być zrefundowane ze środków PFRON do wysokości 70% tych kosztów, nie więcej jednak niż do wysokości dwukrotnego przeciętnego wynagrodzenia na jedną osobę. Refundacja nie może przekroczyć:

- 70% kosztów szkolenia kwalifikujących się do objęcia pomocą – w odniesieniu do małych i średnich przedsiębiorców,
- 60% kosztów szkolenia kwalifikujących się do objęcia pomocą – w odniesieniu do dużych przedsiębiorców.

7.24.2. Warunki uzyskania refundacji

O pomoc może ubiegać się pracodawca, który sam zorganizuje szkolenie lub zakupi je dla zatrudnionych pracowników niepełnosprawnych.

7.24.3. Procedura

Wniosek o refundację kosztów szkolenia pracowników niepełnosprawnych składa się do starosty właściwego ze względu na siedzibę pracodawcy. Zadanie to realizowane jest przez powiatowy urząd pracy.

Jeżeli wniosek po ocenie formalnej i merytorycznej zostanie pozytywnie zaopiniowany, następuje podpisanie umowy między pracodawcą a starostą.

Wydatki poniesione przez pracodawcę na szkolenie osoby niepełnosprawnej przed podpisaniem umowy nie zostaną zrefundowane.

7.25. Dodatkowa pomoc dla zakładów pracy chronionej

7.25.1. Rodzaj pomocy

Pracodawca prowadzący zakład pracy chronionej może, na wniosek, otrzymać ze środków Funduszu:

- dofinansowanie w wysokości do 50% oprocentowania zaciągniętych kredytów bankowych pod warunkiem wykorzystania tych kredytów na cele związane z rehabilitacją zawodową i społeczną osób niepełnosprawnych;
- zwrot kosztów:
 - budowy lub przebudowy związanej z modernizacją obiektów i pomieszczeń zakładu,
 - transportowych,
 - administracyjnych.

7.25.2. Warunki uzyskania pomocy

Zwrot pracodawcom chronionego rynku pracy dodatkowych (wynikających z zatrudniania pracowników niepełnosprawnych) kosztów następuje na wniosek pracodawcy złożony bezpośrednio w PFRON.

Pomoc może otrzymać pracodawca prowadzący zakład pracy chronionej pod warunkiem, że przynajmniej 50% zatrudnionych przez niego osób to osoby z niepełnosprawnością.

7.25.3. Procedura

Pracodawca składa do oddziału Funduszu wnioski o:

- dofinansowanie na dany rok – do 15 listopada tego roku;
- refundację – do 30 listopada roku poprzedzającego rok, którego dotyczy refundacja.

7.26. Dofinansowanie kosztów tworzenia i działania zakładów aktywności zawodowej

7.26.1. Rodzaj pomocy

Dofinansowanie kosztów tworzenia i działania zakładów aktywności zawodowej (ZAZ) mogą otrzymać podmioty, które planują utworzyć ZAZ, czyli gminy, powiaty, fundacje, stowarzyszenia lub inne organizacje społeczne, których statutowym zadaniem jest rehabilitacja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych. W tworzonych zakładach aktywności zawodowej zatrudniane są osoby z orzeczoną znaczną lub umiarkowaną stopniem niepełnosprawności, u których stwierdzono autyzm, upośledzenie umysłowe lub chorobę psychiczną.

Prowadzący ZAZ utrzymują wskaźnik zatrudnienia osób niepełnosprawnych, który wynosi co najmniej:

- 50%, a w tym co najmniej 20% ogółu zatrudnionych stanowią osoby zaliczone do znacznego lub umiarkowanego stopnia niepełnosprawności, albo
- 30% niewidomych lub psychicznie chorych albo upośledzonych umysłowo zaliczonych do znacznego albo umiarkowanego stopnia niepełnosprawności.

WAŻNE

Maksymalne dofinansowanie ze środków PFRON kosztów działania zakładów aktywności zawodowej wynosi 90% tych kosztów, a utworzenia ZAZ – 65% tych kosztów.

W ramach kosztów utworzenia ZAZ ze środków Funduszu można sfinansować:

- przystosowanie do potrzeb osób niepełnosprawnych pomieszczeń produkcyjnych służących świadczeniu usług, socjalnych i przeznaczonych na rehabilitację,
- zakup sprzętu rehabilitacyjnego,

- wyposażenie pomieszczeń socjalnych przeznaczonych na rehabilitację i pomieszczeń, w których jest prowadzona działalność wytwórcza lub usługowa, oraz przygotowanie stanowisk pracy, w tym zakup maszyn, narzędzi i urządzeń niezbędnych do prowadzenia produkcji lub świadczenia usług,
- zakup surowców i materiałów potrzebnych do rozpoczęcia działalności wytwórczej lub usługowej,
- zakup lub wynajem środków transportu.

W ramach kosztów działalności ZAZ ze środków Funduszu mogą być finansowane:

- wynagrodzenia osób niepełnosprawnych z orzeczoną znaczną lub umiarkowaną stopniem niepełnosprawności – do wysokości 100% minimalnego wynagrodzenia (proporcjonalnie do wymiaru czasu pracy określonego w umowie o pracę),
- wynagrodzenia personelu zakładu,
- dodatkowe wynagrodzenia roczne, odprawy emerytalne i pośmiertne oraz nagrody jubileuszowe,
- składki na ubezpieczenia społeczne finansowane przez pracownika i pracodawcę, składki na ubezpieczenie zdrowotne płacone przez pracownika oraz składki na Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych i Fundusz Pracy należne od pracodawcy,
- materiały, energia, usługi materialne i niematerialne,
- transport i dowóz niepełnosprawnych pracowników,
- szkolenia osób niepełnosprawnych z orzeczoną znaczną lub umiarkowaną stopniem niepełnosprawności związane z przygotowaniem ich do pracy na otwartym rynku pracy lub z prowadzoną działalnością wytwórczą lub usługową zakładu,
- szkolenia personelu zakładu,
- odpisy na zakładowy fundusz świadczeń socjalnych lub wypłaty świadczeń urlopowych, dokonywane na podstawie odrębnych przepisów,
- wymiana amortyzowanych maszyn, urządzeń i wyposażenia, niezbędnych do prowadzenia produkcji lub świadczenia usług,
- wymiana maszyn i urządzeń spowodowana zmianą profilu działalności zakładu czy wprowadzeniem ulepszeń technicznych lub technologicznych,
- inne wydatki niezbędne do realizacji rehabilitacji, obsługi i prowadzenia działalności wytwórczej lub usługowej.

7.26.2. Warunki uzyskania dofinansowania

Pomoc mogą otrzymać podmioty, które planują utworzyć ZAZ i złożą odpowiednie wnioski i dokumenty, jeśli ich statutowym zadaniem jest rehabilitacja zawodowa i społeczna osób niepełnosprawnych.

Na witrynie internetowej PFRON: www.pfron.org.pl można znaleźć aktualne informacje dotyczące tego zadania.

7.26.3. Procedura

Wnioskodawca ubiegający się o otrzymanie pomocy finansowej ze środków PFRON składa wniosek na właściwym formularzu wraz z załącznikami do marszałka województwa (samorządy wojewódzkie mają własne druki wniosków). Kompletny wniosek przedkłada się do zaopiniowania przez starostę. W terminie 30 dni od otrzymania opinii starosty powiadamia się organizatora ZAZ o sposobie rozpatrzenia wniosku pod względem prawidłowości planowanych kosztów utworzenia i działania ZAZ, z uwzględnieniem wysokości środków PFRON w danym roku, liczby osób niepełnosprawnych z orzeczoną znaczną i umiarkowaną stopniem niepełnosprawności zarejestrowanych w powiatowym urzędzie pracy, wkładu finansowego organizatora w kosztach utworzenia i działalności zakładu. W przypadku pozytywnego rozpatrzenia wniosku w terminie 30 dni od dnia powiadomienia organizatora negocjuje się warunki umowy i wysokość dofinansowania ze środków Funduszu. Umowę zawiera się na okres posiadania przez dany zakład statusu ZAZ. Status taki nadaje wojewoda.

8. Dane adresowe PFRON

Główne Biuro PFRON znajduje się w Warszawie (al. Jana Pawła II 13, 00-828 Warszawa, tel. do centrali: 22 50 55 500). Jest siedzibą władz Funduszu i wydziałów merytorycznych realizujących różne zadania na rzecz osób z niepełnosprawnościami. Ponadto Fundusz ma 16 oddziałów wojewódzkich (patrz: tabela na s. 102). Wszystkie oddziały PFRON pracują w stałych godzinach od 8.00 do 16.00, od poniedziałku do piątku.

WAŻNE

Fundusz prowadzi witrynę internetową www.pfron.org.pl, na której zamieszcza informacje skierowane do wszystkich zainteresowanych działalnością PFRON i korzystaniem z jego wsparcia.

Fundusz jest także na Facebooku: <https://www.facebook.com/fundusz.pfron/>, na Twitterze: <https://twitter.com/funduszpfron> oraz ma własny kanał w serwisie YouTube: https://www.youtube.com/channel/UCzxWduRjGn_A8rEf_FtL5Q i Flickr: <https://www.flickr.com/>.

O ważnych wydarzeniach i komunikatach PFRON informuje też za pomocą bezpłatnej usługi SMSinfo. Więcej informacji na stronie: <http://www.pfron.org.pl/aktualnosci/szczegoly-aktualnosci/news/smsinfo/>.

PFRON wydaje również bezpłatne czasopismo naukowe „Niepełnosprawność – Zgadnienia, Problemy, Rozwiązania”. Jest ono dostępne na stronie internetowej: <http://kn.pfron.org.pl/>.

Dane kontaktowe Biura PFRON w Warszawie

Rodzaj sprawy	Telefon/ e-mail
centrala	22 50 55 500
dofinansowania wynagrodzeń pracowników niepełnosprawnych i refundacja składek	Infolinia: 22 581 84 10 sod@pfron.org.pl
wpłaty obowiązkowe na PFRON	Infolinia: 22 581 84 10 ewidencja@pfron.org.pl – sprawy dotyczące rejestracji i aktualizacji danych o pracodawcy epfron@pfron.org.pl – zapytania dotyczące teletransmisji danych (system e-PFRON2) dw_rozliczenia@pfron.org.pl – dokonywanie wpłat, w tym numery rachunków bankowych PFRON; rozliczanie, w tym salda, zwroty, nadpłaty, odsetki, zaświadczenia; rozłożenie na raty, odroczenia, umorzenia, odwołania i zażalenia, postępowania

Rodzaj sprawy	Telefon/ e-mail
skargi i wnioski	interwencje@pfron.org.pl, skargi.wnioski@pfron.org.pl przyjęcia interesantów: Biuro PFRON Warszawa, al. Jana Pawła II 13, piętro IX, pokój nr 903 (poniedziałek godz. 10.00–18.00, wtorek–piątek godz. 9.00–15.00)
wsparcie indywidualnych osób niepełnosprawnych, zadania PFRON	Infolinia: 22 581 84 10 (codziennie w godz. 9.00–15.00)
zadania zlecane organizacjom i fundacjom	zadania_zlecane@pfron.org.pl
program „Aktywny samorząd”	as@pfron.org.pl
program „Wsparcie inicjatyw” (m.in. konkurs „Otwarte Drzwi”, konkurs plastyczny)	pwi@pfron.org.pl
pozostałe programy PFRON	programy@pfron.org.pl
redakcja „Kwartalnika Naukowego”	22 50 55 249, 22 50 55 281 kwartalnik@pfron.org.pl
redakcja „Biuletynu Informacji Publicznej”	bip@pfron.org.pl
rzecznik prasowy PFRON	rzecznik@pfron.org.pl

Dane adresowe oddziałów wojewódzkich PFRON

Oddział PFRON	Adres	E-mail	Telefon
Dolnośląski	ul. Szewska 6/7 50-053 Wrocław	wroclaw@pfron.org.pl	71 346 74 40
Kujawsko- -Pomorski	ul. Szosa Chełmińska 30 87-100 Toruń	torun@pfron.org.pl	56 681 44 00
Lubelski	ul. Kunickiego 59 20-422 Lublin	lublin@pfron.org.pl	81 466 76 00
Lubuski	ul. Bohaterów Westerplatte 11 65-034 Zielona Góra	zielonagora@pfron.org.pl	68 422 78 00
Łódzki	ul. Kilińskiego 169 90-353 Łódź	lodz@pfron.org.pl	42 205 01 00
Małopolski	ul. Na Zjeździe 11 30-527 Kraków	krakow@pfron.org.pl	12 312 14 00
Mazowiecki	al. Jana Pawła II 13, piętro III 00-828 Warszawa	warszawa@pfron.org.pl	22 311 83 12 22 311 83 13
Opolski	ul. Katowicka 55 45-061 Opole	opole@pfron.org.pl	77 887 20 00

Oddział PFRON	Adres	E-mail	Telefon
Podkarpacki	ul. Rejtana 10 35-310 Rzeszów	rzeszow@pfron.org.pl	17 283 93 00
Podlaski	ul. Fabryczna 2 15-483 Białystok	bialystok@pfron.org.pl	85 733 87 00
Pomorski	ul. Grunwaldzka 184 80-309 Gdańsk	gdansk@pfron.org.pl	58 350 05 00
Śląski	pl. Grunwaldzki 8-10/8 40-950 Katowice	katowice@pfron.org.pl	32 493 21 00
Świętokrzyski	al. IX Wieków Kielc 3 25-516 Kielce	kielce@pfron.org.pl	41 230 97 00
Warmińsko- -Mazurski	ul. Mickiewicza 21/23 10-508 Olsztyn	olsztyn@pfron.org.pl	89 722 90 00
Wielkopolski	ul. Lindego 6 60-573 Poznań	poznan@pfron.org.pl	61 666 46 00
Zachodnio- pomorski	ul. Powstańców Wlkp. 33 70-110 Szczecin	szczecin@pfron.org.pl	91 350 97 00

Punkt obsługi klienta w Biurze PFRON w Warszawie przy al. Jana Pawła II 13 jest otwarty w poniedziałki w godzinach 8.00–18.00 i od wtorku do piątku w godzinach 8.00–16.00. Można tam uzyskać informacje z zakresu dofinansowania wynagrodzeń pracowników niepełnosprawnych oraz refundacji składek na ubezpieczenia społeczne. Niezbędnych informacji w tym zakresie udzielają także pracownicy oddziałów PFRON.

Redakcja językowa: Dorota Śrutowska, Ewa Bargiel

Skład i łamanie: Anna Zamorska

Projekt okładki: Paweł Gąsienica-Marcinowski

Zdjęcia na okładce:

(przód od lewej) © Photographee.eu – Fotolia.com, © kasto – Fotolia.com

(tył od lewej) © mezzotint_fotolia – Fotolia.com, © Monika Wisniewska – Fotolia.com

Skład:

Poligrafia ZUS w Warszawie. Zam. nr 935/19

www.zus.pl
www.pfron.org.pl

